

PEGGY LEVITT* – NINA GLICK SCHILLER**

Az egyidejűség konceptualizálása: a társadalom a transznacionális társadalmi mező perspektívájából¹

A társadalomtudósokat hosszú ideje foglalkoztatja az a téma, hogy hogyan válnak a bevándorlók az új országuk részeivé. Németországban és Franciaországban a közpolitikák egyik fontos elemét képezi a tudósok azon meglátása, miszerint a külföldiek egy idő után asszimilálódnak. Az Egyesült Államokban a bevándorlással foglalkozó kutatók kezdetben amellet érveltek, hogy a társadalmi és gazdasági felemelkedésnek az a feltétele, hogy a bevándorlók elhagyják sajátos szokásaikat, értékeiket, nyelvüket, az anyaországukkal ápolt kapcsolataikat és identitásukat. Amikor az etnicitás “maradék” elfogadottabbá vált, a legtöbb kutató még akkor is úgy gondolta, hogy a származási országgal fenntartott kötelék fontossága előbb-utóbb el fog tűnni, és amerikai olasznak vagy amerikai írnek lenni pusztán etnikai büszkeséget jelent majd egy multikulturális Egyesült Államokban, nem pedig az óhazával fenntartott tartós kapcsolatokat.

Ma már egyre több kutató felismeri, hogy számos migránst és azok leszármazottjait is erősen befolyásolják az anyaországhoz

* A szerző szociológus és egyetemi tanár a Wellesley College-ban és Harvard University-n.

** A szerző professzor emerita a University of Manchester-en.

¹ A tanulmány és annak tézisei a két szerző közös gondolkodásának és munkájának eredménye. A tanulmány eredeti címe és megjelenési helye: Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *The International Migration Review*, Vol. 38, No. 3, Conceptual and Methodological Developments in the Study of International Migration (Fall, 2004), 1002-1039.

fűződő kötelekek, vagy az államhatárokon átívelő társadalmi hálózatok. A migránsok határokon átnyúló kötődéseit ma már változóként látják, és azt mondják, hogy a kortárs migráció megértéséhez elengedhetetlen, hogy ezeknek a kötelekeknek az erejét, hatását és befolyását empirikusan felmérjük. Ehhez pedig transznacionális perspektívára van szükség a migrációkutatásban.² Az ebből következő elemzés a transznacionális dinamikák más tudományterületű vizsgálatával kombinálva egy új paradigma felállításához vezet el, amely elutasítja azt a régi berögződést, hogy a nemzetállam és a társadalom egy és ugyanaz.

Ez a tanulmány nem kíván átfogó áttekintést nyújtani a transznacionális migráció szakirodalmáról, már csak azért sem, mert éppen ennek a folyóiratnak egy különkiadása 2003 őszén már megtette ezt. Ehelyett mi a transznacionális migrációval foglalkozó kutatásokat alátámasztó társadalmi elméletet és az abból következő módszertant mutatjuk be, és amellet érvelünk, hogy a transznacionális migráció és egyéb transznacionális jelenségek kutatásához igen fontos a társadalom koncepciójának újrafogalmazása. Egyre növekszik azoknak az embereknek a száma, akiknek nem tudjuk megérteni az életét, ha csak azt vizsgáljuk, hogy mi történik a nemzetállami határokon belül. Elemzői szemszögünknek szükségszerűen tágulnia és mélyülnie kell, hiszen a migránsok gyakran olyan többrétegű és többhelyszínű transznacionális társadalmi mezőkbe ágyazódnak be, amelyek magukba foglalják a vándorlókat és az otthon maradókat is. Ennek eredményeképpen pedig felül kell vizsgálni alapvető meggyőződéseinket is az olyan társadalmi intézményekről, mint a család, az állampolgárság vagy a nemzetállam.

Ha képesek vagyunk újragondolni a társadalmi élet határait, akkor világossá válik, hogy az egyének nemzetállamokba való betagozódása és a transznacionális kapcsolatok fenntartása egymásnak nem ellentmondó társadalmi folyamatok. Az egyidejűség – vagyis az olyan életmód, amelyben helyet kapnak a származási országban is és transznacionálisan is jelen lévő napi tevékenységek, szokások és intézmények – egy lehetőség, amelyet kutatni és

² Basch, Linda – Glick Schiller, Nina – Szanton Blanc, Christina (eds.): *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Langhorne, PA: Gordon and Breac, 1994.

teoretizálni kell. A migránsok új országba történő beilleszkedése történhet azzal egyidejűleg, hogy a migráns az óhazával, illetve szétszóródott családi, honfitársi, vallási vagy etnikai közösségi hálózatokkal transznacionális kapcsolatokat tart fenn, sőt a két folyamat erősítheti is egymást.

Tanulmányunknak négy célja van. Elsőként javaslatot teszünk egy társadalmi mező megközelítésre a migrációkutatáshoz, különbséget téve a 'létezés' és a 'valahova tartozás' módjai között. Ezt követően amellet érvelünk, hogy az asszimiláció és a tartós transznacionális kötődések nem összeegyeztethetetlenek egymással, és nem is egymás bináris ellentétei. Ehelyett azt javasoljuk, hogy a transznacionális migrációs tapasztalatra egy olyan barométerként tekintsünk, amely rögzítve van, de forog a befogadó állam és a transznacionális kapcsolatok között. Harmadik lépésben olyan társadalmi folyamatokat és intézményeket vizsgálunk meg, amelyek a hagyományos migrációs szakirodalomban csak homályosan látszódnak, de amelyek egyből világossá válnak, ha transznacionális szemüvegen keresztül vizsgálódunk. Végezetül elhelyezzük migrációkutató megközelítésünket egy olyan nagyobb intellektuális projektben, amelyet számos tudományterületen alkalmaznak a transznacionális folyamatokkal foglalkozó kutatók abból a célból, hogy újragondolják és újraalkossák a társadalom fogalmát egy olyan keretben, ahol a társadalom határai nem érnek véget automatikusan a nemzetállam határainál.

A téma alapmegközelítései

A transznacionális migráció szakirodalma már több hullámon átesett, amelyek mindegyike a korábbiakhoz képest finomhangolta a különböző fogalmakat, és a korábbiaknál sokkal árnyaltabban elemezte a transznacionális kapcsolatokat. A kutatók vizsgálták a transznacionális identitás alakulását, valamint az olyan gazdasági, politikai, vallási és szociokulturális gyakorlatokat, amelyek a migránsok beilleszkedését és transznacionális kapcsolódásait egyaránt mozgatják.³ Tipológiák is rendelkezésre állnak, amelyek a

³ L. pl. Basch et al., 1994.; Smith, Michael P. – Guarnizo, Luis E. (eds.): *Transnationalism from below*. Comparative Urban and Community Research, Volume 6. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1998.;

Grasmuck, Sherri – Pessar, Patricia R.: *Between Two Islands: Dominican International Migration*. Berkeley: University of California Press, 1991.; Laguerre, Michel: *Diasporic Citizenship*. New York: St. Martin's Press, 1998.; Itzigsohn, Jose – Dore Cabral, Carlos – Hernandez Medina, Esther – Vazquez, Obed: Mapping Dominican Transnationalism: Narrow and Broad Transnational Practices. *Ethnic and Racial Studies*, 1999. 22(2). 217–237.; Smith, Robert C.: Diasporic Memberships in Historical Perspective: Comparative Insights from the Mexican, Italian and Polish Cases. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 724–759.; Levitt, Peggy: *The Transnational Villagers*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2001.; Levitt, Peggy: Transnational Migration: Taking Stock and Future Directions. *Global Networks*, 2001. 1(3).195–216.; Glick Schiller, Nina – Fouron, Georges Eugene: *Georges Woke Up Laughing: Long Distance Nationalism and the Search for Home*. Durham, NC: Duke University Press, 2001.; Glick Schiller, Nina – Fouron, Georges Eugene: I am Not a Problem without a Solution: Poverty, Transnational Migration, and Struggle. In: Goode, Judith – Maskovsky, Jeff (eds.): *New Poverty Studies: The Ethnography of Politics, Policy and Impoverished People in the US*. New York: New York University Press, 2001.; Ebaugh, Helen Rose – Chafetz, J.: *Religion across Borders: Transnational Religious Networks*. Walnut Creek, CA: Altamira Press, 2002.; Kyle, David: *Transnational Peasants*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001.; Ostergaard-Nielsen, Eva: The Politics of Migrants' Transnational Political Practices. *International Migration Review*, 2003. 37(3).760–786.; Fitzgerald, David: Beyond 'Transnationalism': Mexican Hometown Politics at an American Labor Union. *Ethnic and Racial Studies*, 2003. 27(2). 228–247.; Landolt, Patricia: Salvadoran Economic Transnationalism: Embedded Strategies for Household Maintenance, Immigrant Incorporation, and Entrepreneurial Expansion. *Global Networks*, 2001. 1. 217–242.; Goldring, Luin: The Mexican State and Transmigrant Organizations: Negotiating the Boundaries of Membership and Participation. *Latin American Research Review*, 2002. 37(3). 55–99.; Vertovec, Steven: Migration and Other Modes of Transnationalism: Towards Conceptual Cross- Fertilization. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 641–665.; Gold, Steven J.: *The Israeli Diaspora*. Seattle: University of Washington Press, 2002.; Koopmans, Ruud – Statham, Paul: *How National Citizenship Shapes Transnationalism: A Comparative Analysis of Migrant Claims-making in Germany, Great Britain, and the Netherlands*. Working Paper, Transnational Communities Programme, WPTC-01-10. 2001.; Riccio, Bruno: *Disaggregating the Transnational Community. Senegalese Migrants on the Coast of Emilia-Romagna*. Working Paper, WPTC-01-11, 2001.; Van der Veer, Peter: *Transnational Religion*. Working Paper, Transnational Communities Programme, WPTC-01-082001, 2001.; Abelman, Nancy: *Mobilizing Korean Family Ties: Cultural Conversations across the Border*. Working Paper, Transnational Communities Programme, WPTC- 0-11. 2002.; Morgan, Glenn: *Transnational Communities and Business Systems*. WPTC-99-14, 1999.; Faist, Thomas: *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. New York: Oxford University Press, 2000.; Faist, Thomas:

transznacionális migráció dimenzióinak különböző variációit próbálják megragadni, arról pedig komoly viták folytak, hogy mennyiben tekinthető a transznacionális migráció új jelenségnek, vagy mennyiben hasonlítható a migráció korábbi változataihoz.⁴ A transznacionális gyakorlatok kiterjedtségét több tanulmány vizsgálja bizonyos bevándorló közösségek példáján,⁵ és egyre több kutatás

Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture. *Ethnic and Racial Studies*, 2000. 23(2). 189–222.; Schiffauer, Werner: *Islamism in the Diaspora: The Fascination of Political Islam among Second Generation German Turks*. Working Paper, Transnational Communities Programme, WPTC 99-06, 1999.; Sklair, Leslie: *Transnational Practices and the Analysis of the Global System*. Konferenciaelőadás, Transnational Communities Programme Seminar Series, 1998.; Itzigsohn, Jose: Immigration and the Boundaries of Citizenship: The Institutions of Immigrants' Political Transnationalism. *International Migration Review*, 2000. 34(4). 1126–1155.; Portes, Alejandro – Guarnizo, Luis E. – Landolt, Patricia: Introduction: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field. *Ethnic and Racial Studies*, 1999. 22. 463–478.; Kivisto, Peter: Theorizing Transnational Immigration: A Critical Review of Current Efforts. *Ethnic and Racial Studies*, 2001. 24(4). 549–578.; Mahler, Sarah J.: Theoretical and Empirical Contributions toward a Research Agenda for Transnationalism. In: Smith, Michael P. – Guarnizo, Luis E. (eds.): *Transnationalism from below*. Comparative Urban and Community Research, Volume 6., New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1998.; Duany, Jorge: Nation on the move: the construction of cultural identities in Puerto Rico and the diaspora. *American Ethnologist*, 2000. 27(1). 5–30.; Morawska, Eva: Immigrant Transnationalism and Assimilation: A Variety of Combinations and the Analytic Strategy It Suggest. In: Joppke, Christian – Morawska, Eva (eds.): *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan. 2003. 133–176.; Eckstein, Susan – Barberia, Lorena: Grounding Immigrant Generations in History: Cuban Americans and Their Transnational Ties. *International Migration Review*, 2002. 36(3). 799–838.

⁴ Lásd Foner, Nancy: *From Ellis Island to JFK: New York's Two Great Waves of Immigration*. New Haven: Yale University Press, 2000.; Smith, Robert C: Life Course, Generation and Social Location as Factors Shaping Second-Generation Transnational Life. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 145–168.; Morawska, *Immigrant transnationalism...*, 2003; Weber, Devra: Historical Perspectives on Mexican Transnationalism: With Notes from Angumacutiro. *Social justice*, 1999. 26(3). 1043–1578.

⁵ L. Portes, Alejandro – Haller, William J. – Guarnizo, Eduardo: Transnational Entrepreneurs: The Emergence and Determinants of an Alternative Form of Immigrant Economic Adaptation. *American Sociological Review*, 2002. (67).

igyekeznek magyarázattal szolgálni a csoportokon átívelő transznacionális gyakorlatok variációira is.⁶

Elméletünk és módszertanunk továbbfejlesztését, valamint az egyidejűség következményeinek kidolgozását a transznacionális migrációról rendelkezésre álló szakirodalom rövid áttekintésével kezdjük, amelyre új elméleti szintézis építhető. A transznacionális migrációval foglalkozó kutatásokban négy eltérő hagyomány alakult ki: amerikai szociológusok és antropológusok kutatásai; az Oxfordi Egyetemen zajló Transnational Community Programme vizsgálatai; a transznacionális családkról szóló irodalom; valamint azok a törekvések, amelyek a tér és társadalmi struktúra fogalmát próbálták átdolgozni. Mindezen irányok mögött a társadalomelmélet alapvető problémája húzódik meg: hogyan gondoljuk újra a társadalmat, ha nem vesszük magától értetődőnek a nemzeti határokat?

A transznacionális migrációs kutatásokat Amerikában nagymértékben a klasszikus migrációs kutatásokat jellemző, egyirányú asszimilacionista paradigmára adott kritika formálta.⁷ Néhány kutatás a származási országbeli közösség és az emigránsok közötti hálózatok típusaira irányult,⁸ míg mások arra keresték a

278–298.; Guarnizo, Eduardo – Portes, Alejandro – Haller, William J.: Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporary Migrants. *American Journal of Sociology*, 2003. 108(6). 121–148.; Itzigsohn, José – Saucedo, Silvia G.: Immigrant Incorporation and Sociocultural Transnationalism. *International Migration Review*, 2002. 36(3). 766–799.

⁶ Levitt, Peggy: *Why Should I Retire to Florida When I Can Go to Lahore? Defining and Explaining Variations in Transnational Migration*. Konferenciaelőadás, Emerging Architectures of Transnational Governance Conference, Harvard University, 2002. december; Itzigsohn – Saucedo, 2002.; Portes et al., 2002.; Guarnizo et al., 2003.

⁷ Basch et al., 1994.; Glick Schiller, Nina – Basch, Linda – Szanton Blanc, Christina: From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropology Quarterly*, 1995. 68(1). 48–63.

⁸ Grasmuck – Pessar, 1991.; Levitt, *The Transnational Villagers...*, 2001.; Rouse, Roger: Making Sense of Settlement: Class Transformation, Cultural Struggle, and Transnationalism among Mexican Migrants in the United States. In: Glick Schiller, Nina – Basch, Linda – Szanton Blanc (eds.): *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class Ethnicity and Nationalism Reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences, 1992.; Smith, Robert C.: Transnational Localities: Community, Technology, and the Politics of Membership with the Context of Mexico-U.S. Migration. In: Smith, Michael P.

választ, hogy milyen feltételek mellett maradnak meg az óhazával ápolts kapcsolatok, és mennyire gyakori a transznacionális gyakorlatok megléte a migráns populáció egészét tekintve.⁹ Ezek a kutatások rámutattak, hogy kis, ám mégis jelentős számú migráns rendszeresen részese transznacionális gazdasági és politikai gyakorlatoknak,¹⁰ azok pedig sokkal többen vannak, akik esetenként transznacionális aktivitást folytatnak. Egyes tanulmányok a migráció és a fejlődés közötti kapcsolatot tárják fel: a transznacionális migrációt a kései kapitalizmus termékeként definiálják, ahol a kis, nem iparosodott államok számára elérhetetlen a gazdasági önállóság, és ezért ezek az államok a migránsok hazautalásaitól függővé válnak.¹¹ Azt is sok kutatás vizsgálta, hogy milyen feltételek mellett marad fontos szerepe a migráns életében a származási és a befogadó országnak.¹² Az újabb, másodgenerációs migránsokkal foglalkozó kutatások sok szempontból az asszimilációról szóló vita folytatásaként értelmezhetőek, mivel azt a klasszikus megközelítést propagálják, hogy a transznacionális migráció tiszavirág életű, csak az első generációra érvényes jelenség. Ugyanakkor néhány transznacionalista a transznacionális kapcsolódás új formáiról beszél, vagy helyettesíti a „másodgeneráció” fogalmát a „transznacionális generáció”-val, így jelezve a fiatalok óhazában és újhazában való egyidejű jelenlétét.¹³

– Guarnizo, Luis E. (eds.): *Transnationalism from below*. Comparative Urban and Community Research, Volume 6., New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1998.; Kyle, 2001.

⁹ Morawska, *Immigrant transnationalism...*, 2003.; Levitt, Peggy: Keeping Feet in Both Worlds: Transnational Practices and Immigrant Incorporation. In: Joppke, Christian – Morawska, Eva (eds.): *Integrating Immigrants in Liberal Nation-States: From Post-Nationals to Transnational*. London: Macmillan-Palgrave, 2003.; Basch et al., 1994.

¹⁰ Portes et al., 2002.; Guarnizo et al., 2003.

¹¹ Itzigsohn, 2000.; Portes, Alejandro: Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 874–892.; Smith – Guarnizo, 1998.

¹² Smith, 1998.; Goldring, 2002.; Levitt, Peggy – de la Dehesa, Rafael: Transnational migration and the redefinition of the state: Variations and explanations. *Ethnic and Racial Studies*, 2003. 26(4). 587–611.

¹³ Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002.; Glick Schiller, Nina – Fouron, Georges Eugene: The Generation of Identity: Redefining the Second Generation within a

Míg az amerikai kutatók többnyire az óhazával és az újhazával fenntartott kapcsolatokra fókuszáltak, addig az Oxford Transnational Communities Programme a transznacionális kötődések egy szélesebb definíciójával dolgozott.¹⁴ Ebben a projektben közösségi címszó alatt vizsgálták a gazdaság, a média, a politika és a vallás által kovácsolt transznacionális kapcsolatokat is, és az eredmény megmutatta, hogy a migránsok államokon átívelő hálózatokba ágyazódnak be, identitásuk és kulturális produktumaik pedig több helyszínt is visszatükröznek. A Transnational Communities projekt egyik fontos megállapítása, hogy különbséget kell tennünk a valós kapcsolódási mintázatok és azok között a körülmények között, amelyek kapcsolódásról és közösségről szóló ideológiákat hoznak létre.¹⁵

Némelyik amerikai és oxfordi tanulmány¹⁶ sürgeti a transznacionális rokonság újrafogalmazását, noha az ezen a területen végzett kutatások már kidolgozták a saját maguk haladási pályáját.¹⁷ A transznacionális rokonságról szóló kutatások azt dokumentálják, hogy a nemek szerinti különbségek hogyan befolyásolják a hatalmat és a státuszt a határokon átívelő

Transnational Social Field. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publications, 2002.

¹⁴ L. pl. Koopmans – Statham, 2001.; Riccio, 2001.; Van der Veer, 2001.; Abelman, 2002.; Morgan, 1999.; Faist, *The Volume...*, 2000.; Schiffauer, 1999.; Sklair, 1998.; Castles, Stephen: *New Migrations, Ethnicity, and Nationalism in Southeast and East Asia*. Konferenciaelőadás, Transnational Communities Programme Seminar Series, Oxford University, 1998. június 12.

¹⁵ Gomez, Edmund – Benton, Gregor: *Transnationalism and the Essentializing of Capitalism: Chinese Enterprise, the State, and Identity in Britain, Australia, and Southeast Asia*. Konferenciaelőadás, Transnational Communities Final Conference, Keeble College, Oxford, 2002. július 2.; Ostergaard-Nielsen, 2003.

¹⁶ Ballard, Roger: *The South Asian Presence in Britain and Its Transnational Connections*. Konferenciaelőadás, International Workshop on Transnational Research, sponsored by the Social Science Research Council and the Economic and Social Research Council (U.K.), Oxford University, 2000.

¹⁷ Chamberlin, M.: *Language, Identity and Caribbean Families: Transnational Perspectives*. Konferenciaelőadás, Conference Caribbean Migration in Metropolitan Countries: Identity, Citizenship and Models of Integration, Maison de Sciences de l'Homme, Párizs. 2002.; Bryceson, Deborah – Vuorela, Ulla: *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford and New York: Berg, 2002.

családi hálózatokban. A rokonsági kapcsolatok kizsákmányolóak lehetnek a transznacionális osztálykülönbségek eredményeként: a gazdagabb dolgoztathatja a rokonként definiált (migráns) személyt. A hazautalásokat küldő és a hazautalásokból élő személyek között fenntartott rokonsági kapcsolatok ezért gyakran feszültséggel teltek.

A kutatók negyedik csoportja a migráció transznacionális megközelítését arra használja, hogy megkérdőjelezze a társadalomelméletet. Morawska a migráció struktúrálódásként való újrafogalmazását javasolja, azért, hogy a transznacionális területre kiterjedő folyamatos dinamika a struktúra és az ágensek között kifejeződhessen.¹⁸ Faist hasonló érvelést követve a határon átnyúló társadalmi kapcsolatokat igyekszik konceptualizálni, transznacionális társadalmi tereknek nevezve azokat.¹⁹ Kiemelten kezeli a társadalmi kapcsolatokat és intézményeket, amelyeket olyan tereként definiál, ahol nagy sűrűségű közbenső kötelékek jellemzik a formális (intézményi) és informális szinteket.²⁰ Guarnizo²¹ és Landolt²² pedig a „transznacionális társadalmi képződmény” fogalmát használja.

Az említett kutatók közül sokan különlegesnek és egyedinek látják a transznacionális migráció által előidézett társadalmi képződményeket, ezzel ellentétben mi úgy gondoljuk, hogy ezek a képződmények a sok közül csak egyedi jelei annak, hogy a társadalom nemzetállami konténer kerete nem képes rendesen és automatikusan megjeleníteni a kortárs valóság komplex összekapcsolódásait. Ahhoz ugyanis arra lenne szükség, hogy a társadalmi élet tanulmányozásához a transznacionális társadalmi mező megközelítést alkalmazzuk, amely különbséget tesz a

¹⁸ Morawska, Eva: *Structuring Migration: The Case of Polish Income-Seeking Travelers to the West*. Theory and Society, 2001. 3. 47–80.; Morawska, Eva: *Disciplinary Agendas and Analytic Strategies of Research on Immigration and Transnationalism: Challenges of Interdisciplinary Knowledge*. International Migration Review, 2003. 37(3).611–640.

¹⁹ Faist, *The Volume...*, 2000.; Faist, *Transnationalization...*, 2000.

²⁰ Faist, *Transnationalization...*, 2000. 89.

²¹ Guarnizo, Luis E.: *The Emergence of a Transnational Social Formation and the Mirage of Return Migration among Dominican Transmigrants*. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 1997. 4(2). 281–322.

²² Landolt, 2001.

transznacionális társadalmi hálózatok léte és az azokban való beágyazódottságról való tudás között. Ez a különbségtétel ahhoz is elengedhetetlen, hogy megértsük a nemzetállami határokon belüli és azokon túli létezés tapasztalatát, és ahhoz is, hogy az ilyen tapasztalatok empirikus vizsgálatához módszertant dolgozzunk ki.

Úton a társadalom transznacionális társadalmi mező-elmélete felé

Annak érdekében, hogy tovább fejlesszük a transznacionális migrációs kutatásokat, a következőkben felülvizsgáljuk a társadalom általánosan bevett koncepcióját, és félretesszük azt a módszertani nacionalizmust, amely számos alapvető társadalomtudományi fogalmat eltorzított.²³ A módszertani nacionalizmus azt jelenti, hogy a nemzetállamot és annak határait adottnak fogadjuk el a társadalmi elemzésben. Wimmer és Glick Schiller²⁴ a módszertani nacionalizmus három variációját különbözteti meg: (1.) Nem tudomást venni vagy eltekinteni attól, hogy a nacionalizmus alapvető fontosságú a modern társadalmak számára. Ez a tendencia gyakran együtt jár a (2.) természetessé válással, vagyis azzal, hogy adottnak vesszük, hogy a nemzetállami határok lehatárolják és definiálják az elemzési egységünket. Végül (3.) a területi lehatárolás korlátozza a társadalmi folyamatoknak egy adott nemzetállam politikai és földrajzi határaitra gyakorolt hatásának tanulmányozását. Wimmer és Glick Schiller²⁵ szerint ez a három variáns összefonódhat és kölcsönösen erősítheti egymást, ezáltal pedig egy olyan, koherens episztemológiai struktúrát alkothatnak, amely önmagát erősíti a társadalmi valóság értelmezése és jellemzése közben.

Mivel a legtöbb társadalomtudományi elmélet a társadalom határait az adott nemzetállam határaival felelteti meg, a kutatók

²³ Martins, Herminio: Time and Theory in Sociology. In: Rex, John (ed.): *Approaches to Sociology: An Introduction to the Major Trends in Sociology*. London and Boston: Routledge and Kegan Paul, 1974. 246–294.; Smith, Anthony D.: Nationalism and Social Theory. *British Journal of Sociology*, 1983. 34(1). 19–38.

²⁴ Wimmer, Andreas – Glick Schiller, Nina: Methodological Nationalism, the Social Sciences and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 576–610.

²⁵ Wimmer – Glick Schiller, 2003. 578.

ezért gyakran a meggyökerezettséget és integrációt tekintik normának, míg a határokon túlmutató társadalmi identitásokat és szokásokat a megszokottól eltérőként értelmezik. Viszont ha megválnak a módszertani nacionalizmus szemellenzítőitől, akkor azt látjuk, hogy bár a nemzetállam továbbra is hihetetlenül fontos marad, de a társadalmi élet nem ér véget a nemzetállami határoknál. A társadalmi és vallási mozgalmak, a bünszervezeti és szakmai hálózatok, valamint a kormányzati rezsimek és a tőkeáramlás is határokon átívelően működnek.

A legújabb társadalomelméleti eredmények is megkérdőjelezik a társadalom nemzetállami konténer elméletét, és betekintést nyújtanak az általunk is használt transznacionális áramlások természetébe. Sassen például a városok földrajzáról való gondolkodásunkat helyezte új alapokra azzal, hogy rávilágított a globális városok létezésére.²⁶ Harvey a rugalmas tőkefelhalmozás kapcsán tárta fel a tér-idő összetömrődést,²⁷ ami olyan szinten forradalmasította az idő és tér objektív tulajdonságait, hogy – néha egészen radikális mértékben – rákényszerülünk arra, hogy megváltoztassuk azt, ahogyan a világot önmagunk számára ábrázoljuk. Mások a társadalmak médián, tőkén és személyeken keresztüli összefonódottságára mutattak rá,²⁸ de Ulrich Beck szerint ezen munkák többsége továbbra is az államot látatja elsődleges egységként, a globalizációt pedig államok összefonódási folyamataként kezelik.²⁹ Beck szerint ezek az elméletek azt a „társadalmi konténer” elméletet folytatják, amelyen a modernitás első korszakának legtöbb szociológiai műve alapul. Beck szerint új paradigmára van szükség, amely nem csak a nemzetállamok és társadalmak közötti és azokon túli kapcsolatokat változtatja meg, hanem a társadalmi és politikai azonosság belső tulajdonságait is, amelyet kifejez a reflexív kozmopolitizmus.³⁰

²⁶ Sassen, Saskia: *Global Cities*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992.

²⁷ Harvey, David: *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Conditions of Cultural Change*. Oxford: Oxford University Press, 1989. 240.

²⁸ Held, David – McGrew, Anthony – Goldblatt, David – Perraton, Jonathan: *Global Transformations*. Cambridge: Polity, 1999.

²⁹ Beck, Ulrich: The Cosmopolitan Perspective: Sociology in the Second Age of Modernity. *British Journal of Sociology*, 2000. 5(1). 79–107.

³⁰ Beck, 2000. 1.

Követve a Beck, Faist,³¹ Urry³² és egyre több társadalomtudós által felvázoltakat, mi is a társadalom konténer elméletét kívánjuk meghaladni. Ugyanakkor sokan közülük a társadalom elméletének újraírásakor nem tulajdonítanak elég jelentőséget a „társadalmi” koncepciónak. Beck reflexív kozmopolitizmusa és a kozmopolitizmus kapcsolódó irodalma nagymértékben elhanyagolja a társadalmi kapcsolatok és a társadalmi kontextus feltárását. Beck kozmopolitizmusában, csakúgy, mint Luhmann világtársadalom-elméletében, a kommunikációs technológián van a hangsúly: a globális média áramlása és a fogyasztás egy újfajta öntudatot alakít ki. Ugyanakkor a társadalmi kapcsolatok és a társadalmi pozíciók kimaradnak az elemzésből, mivel az csak az ‘egyén’ és a ‘globális’ keresztmetszeteit tárja fel. Nem lehet a struktúrákban és szervezetekben gyökerező társadalmi szereplők hatalom- és a privilégiumgyakorlásait vizsgálni és elemezni anélkül, hogy a „társadalmi” koncepciót feltárnánk. Mindemelllett, miközben ez az elméletépítés próbálja meghaladni a módszertani nacionalizmust, megfelelkezik a nemzetállam továbbra is létező erejéről. Ezekre a mulasztásokra a transznacionális migrációs tanulmányok tudnak megoldást adni, mivel azáltal, hogy emberek konkrét mozgását és kapcsolatait figyelik, rávilágít a társadalmi mező koncepciójára.

Mi a társadalomnak és a társadalmi tagságnak a társadalmi mező elméleten alapuló értelmezését javasoljuk, amely különbséget tesz a ‘létezés’ és a ‘valahova tartozás’ között. A társadalmi mező fogalma különböző módokon létezik a társadalomtudományi szakirodalomban. A tanulmányban a Bourdieu és a manchesteri antropológiai iskola által javasolt fogalomra támaszkodunk. Bourdieu a társadalmi mező fogalmával mutatta be, hogy hogyan alakítja a hatalom a társadalmi kapcsolatokat. Egy mező határai nem egyértelműek, a mezőt magát pedig a résztvevők alakítják, akik a társadalmi pozíciókért való harcban egyesülnek. Bourdieu számára a társadalom többféle mező kereszteződése a politikai struktúrában,³³ és akár egyének, akár intézmények is alkotják azokat a

³¹ Faist, *The Volume...*, 2000.

³² Urry, John: *The Global Media and Cosmopolitanism*. Konferenciaelőadás, Transnational America Conference, Bavarian American Academy, München, 2000. június. Kiadta: Lancaster University

³³ Jenkins, Richard: *Pierre Bourdieu*. London: Routledge. 1992. 86.

hálózatokat, amelyek létrehozzák a mezőt és összekötik a társadalmi pozíciókat. Ez a megközelítés ugyan nem zárja ki a transznacionális társadalmi mezők fogalmát, de Bourdieu nem tárgyalja konkrétan a társadalmi mezők azon vonatkozásait, amelyek túlmutatnak az államhatárokon. A manchesteri iskola tudósai is hatással vannak a mi keretünkre, mert rájöttek arra, hogy az általuk tanulmányozott migránsok egyidejűleg kötődtek a törzsi-rurális közegekhez és a gyarmati-ipari városokhoz is. A két helyszín között feszülő migránshálózatra úgy tekintettek, mint hálózatok hálózata által létrehozott egyetlen társadalmi mezőre. Azáltal, hogy a társadalmat ily módon értelmezték, ezek a tudósok a társadalmi elemzésnek egy olyan szintjére tudtak koncentrálni, amely túlmutat az egyénen.

Jelentősége ellenére a társadalmi mező fogalma a transznacionális migrációs kutatásokon belül nem lett megfelelően definiálva. Basch, Glick Schiller és Szanton Blanc írása³⁴ alapján mi a társadalmi mezőt a társadalmi kapcsolatok többszörösen egymásbafonódó hálózatoként definiáljuk, amelyeken keresztül gondolatok, szokások és erőforrások egyenlőtlen módon cserélődnek, szerveződnek és alakulnak át.³⁵ A társadalmi mezők többdimenziósak, és többféle formájú, mélységű és szélességű strukturált interakciót foglalnak magukban, amelyeket a társadalomelmélet olyan fogalmakkal különböztet meg, mint a szervezet, az intézmény vagy a társadalmi mozgalom. A nemzeti határok nem feltétlenül esnek egybe a társadalmi mezők határaival. A nemzeti társadalmi mezők a nemzeti határokon belül maradnak, míg a transznacionális társadalmi mezők közvetlen és közvetett kapcsolatok útján kötnek össze szereplőket államhatárokon keresztül. Elemzésünkben egyik területet sem részesítjük előnyben, mert a nemzetileg behatárolt és a transznacionális társadalmi mezők relatív fontosságának megállapítása csak empirikus kutatással lehetséges.

A társadalmi mező fogalma hathatós eszköz ahhoz, hogy a migrálókat és az otthonmaradókat összekötő társadalmi kapcsolatok

³⁴ Basch et al., 1994

³⁵ Lásd továbbá: Glick Schiller, Nina – Fournon, Georges Eugene: *Terrains of Blood and Nation: Haitian Transnational Social Fields. Ethnic and Racial Studies*, 1999. 22(2). 340–366.; Glick Schiller, Nina: *Transmigrants and Nation-States: Something Old and Something New in the U.S. Immigrant Experience*. In: Hirshman, Charles – Kasinitz, Philip – DeWind, Josh (eds.): *The Handbook of International Migration*. New York: The Russell Sage Foundation, 2003.

lehetséges sorát konceptualizáljuk, mivel túlmutat a migráció közvetlen tapasztalatán, és átvezet az interakciók egy olyan területére, ahol a nem migráló egyének határokon átnyúló társadalmi kapcsolatokat tartanak fenn változatos kommunikációs formák segítségével. A migránsokkal közvetlen kapcsolatban álló egyének olyanokkal is összekerülhetnek, akik nem érintkeznek migránsokkal. Nem szabad feltételeznünk, hogy az erősebb társadalmi kapcsolatokkal rendelkező egyének transznacionális téren aktívabbak azoknál, akik gyengébb kapcsolatokkal bírnak, ahogy azt sem, hogy a közvetett kapcsolatokkal rendelkezők cselekedeteit és identitását kevésbé befolyásolják a mező dinamikái, mint a közvetlen transznacionális kötődésekkel rendelkezőkét. Legyen szó bármilyen kutatásról, a kutatónak először operacionalizálnia kell az általa tanulmányozandó mező paramétereit és az abban beágyazódott hálózatok kiterjedtségét, majd empirikusan elemeznie kell a közvetlen és közvetett transznacionális kapcsolatok erősségét és hatását.

Példaként vegyünk egy olyan esetet, ahol van egy központi egyén, aki intenzív anyaországi kapcsolatokat tart fenn, és egyfajta csomópontként funkcionálva rajta keresztül áramlanak az információk, erőforrások és identitásminták. Attól még, hogy más egyének identitásának és cselekedeteinek alakulásában ezek a kötődések nem meghatározóak, a tény, hogy ők is részesei ugyanannak a transznacionális mezőnek, elég információval és összeköttetéssel látja el őket ahhoz, hogy bizonyos események hatására ez megváltozzon. Ha felismerjük, hogy ez az egyén egy transznacionális mezőbe ágyazódik be, az alkalmasabb lehet az egyén jövőbeli transznacionális viselkedésének megjósolására, mintha pusztán egy nemzetileg lehatárolt kapcsolati hálóban helyeznénk el.

A társadalmi mező fogalma megkérdőjelezi a kapcsolatok lokális, nemzeti, transznacionális és globális szintekre való felosztását is. Egyrészt minden kapcsolat lokális, hiszen a közeli és távoli kapcsolatok áthatják az egyének egy bizonyos helyszínen élt mindennapi életét. Ugyanakkor ezen a helyszínen élve az egyén részt vehet olyan személyes hálózatokban, és eljuthatnak hozzá olyan gondolatok és információk, amelyek összekötik őt más egyénnel az adott nemzetállamon belül, az országhatárokon túl vagy globális szinten is, anélkül, hogy ő valaha elhagyta volna azt az adott helyszínt. Az, hogy a transznacionális társadalmi mezőt a

nemzetállami határokat meghaladó mezőként definiáljuk, az egyúttal azt is jelenti, hogy az ezekben a mezőkben jelen lévő egyénekre mindennapi cselekedeteik és kapcsolataik során többféle jogrendszer és intézmény hat. Napi ritmusuk és cselekedeteik nem csak több államra reagálnak egyidejűleg, hanem több országban és országhatárokon átívelően működő társadalmi intézményekre, például vallási csoportokra is.

A társadalmi mező megközelítés azt is felfedi, hogy különbség van a 'létezés módjai' és 'valahová tartozás módjai'³⁶ között.³⁷ A 'létezés' azokra a társadalmi kapcsolatokra és gyakorlatokra vonatkozik, amelyekben az egyén az adott pillanatban részt vesz, és nem azokra az identitásokra, amelyeket a cselekedeteivel azonosít. A társadalmi mező magában foglal intézményeket, szervezeteket és tapasztalatokat, amelyek saját szintjeiken identitáskategóriákat választanak. Ezeket az identitáskategóriákat vagy maguknak generálják az egyének vagy csoportok, vagy pedig nekik tulajdonítják őket. Az egyének beágyazódhatnak egy társadalmi mezőbe anélkül is, hogy annak bármilyen címkéjével vagy kulturális politikájával azonosulnának. Mivel a társadalmi mezőn belül élnek, megvan a lehetőségük arra, hogy egy adott időpontban azonosuljanak a mező bizonyos attribútumaival, de nem mindenki él ezzel a lehetőséggel.

Ezzel ellentétben a 'valahová tartozás' olyan gyakorlatokra vonatkozik, amelyek egy bizonyos csoporthoz való tudatos kapcsolódást kifejező identitást jelölnek vagy testesítenek meg. Ezek az aktusok nem szimbolikusak, hanem konkrét, látható cselekedetek, amelyek a hovatarozást hivatottak kifejezni. Ilyen például a kereszténységet jelképező kereszt vagy a zsidó csillag viselése, valamilyen zászló lengetése vagy egy bizonyos nemzeti konyha ételeinek fogyasztása. A valahová tartozás összekapcsolja a cselekedetet azon identitás tudatosításával, amit maga a cselekedet jelképez.

³⁶ Glick Schiller, 2003.; Glick Schiller, Nina: *Transnational Theory and Beyond*. In: Nugent, David – Vincent, Joan (eds.): *A Companion to the Anthropology of Politics*. Malden, MA: Blackwell, 2004.

³⁷ Néhányan, köztük Thomas Faist (*The Volume...*, 2000) is, különbséget tesznek társadalmi kötődések és 'szimbolikus kötődések' között. Ha a társadalmi kötődések helyett a 'létezés módjai' megközelítésre tesszük a hangsúlyt, akkor függetleníteni tudjuk a társadalmi kapcsolatokat a közös érdekek és közös normák fogalmától.

A transznacionális társadalmi mezőben létező egyének bizonyos helyzetekben különbözőképpen kombinálják a 'létezés módjait' a 'valahova tartozás módjaival'. Egy egyén érintkezhet rengeteg társadalmi szereplővel a származási országában úgy is, hogy egyáltalán nem azonosul az óhazába való tartozás gondolatával. Az ilyen egyének transznacionálisan léteznek, de ez nem jelent 'hovatartozást' is. Ehhez hasonlóan arra is van példa, hogy egy egyén bizonyos ételeket fogyaszt és bizonyos szenteket vagy isteneket tisztel, mert a családjától ezt tanulta, ezek a cselekedetek azonban nem jeleznek semmilyen tudatos azonosulást egy bizonyos etnikai csoporttal vagy az óhazával, és nem fejeznek ki transznacionális 'hovatartozást'.

Másrésztől viszont olyan egyének is vannak, akiknek semennyi vagy csak nagyon kevés létező társadalmi kapcsolata van az óhazában vagy transznacionális szinten, de akik viselkedésükkel valamely csoporthoz való tartozásukat kívánják kifejezni. Mivel ezeknek az embereknek van valamennyi kapcsolódásuk a 'valahova tartozáshoz', ezért az emlékezés, a nosztalgia vagy a képzelet segítségével – ha és amikor így döntenek – be tudnak lépni a transznacionális társadalmi mezőbe. Igazából megkockáztatható az a hipotézis, miszerint ha valakinek hozzáférése van a transznacionális 'hovatartozáshoz', akkor az élete során valamikor egészen biztosan élni fog azzal a lehetőséggel, hogy belépjen ebbe a társadalmi mezőbe. Ha az egyének olyan mindennapi társadalmi kapcsolatokban és gyakorlatokban vesznek részt, amelyek államhatárok felett ívelnek át, akkor transznacionálisan léteznek. Amikor ezt explicit módon fel is ismerik, és saját maguk transznacionális jegyeit hangsúlyozni kezdik, akkor kifejezik a transznacionális 'hovatartozásukat' is. Természetesen ez a két életmód nem jár mindig együtt.

Végezetül azt is fontos megemlíteni, hogy a migránsok transznacionális társadalmi mezőben való elhelyezése egyértelművé teszi, hogy az új államba történő integráció és a tartós transznacionális kötődések nem egymás bináris ellentétei.³⁸ Ehelyett azt javasoljuk, hogy a transznacionális migrációs tapasztalatra egy olyan barométerként tekintsünk, amely rögzítve van, de forog a befogadó állam és a transznacionális beágyazottság között. A mozgás és a kötődés se nem lineáris, se nem szigorúan egymást követő

³⁸ Morawska, *Immigrant transnationalism...*, 2003; Levitt, *Keeping Feet...*, 2003.

folyamatok, hanem képesek előre és hátra forogni, valamint irányt változtatni. A barométeren a középértéket nem a teljes integráció képviseli, hanem a kötődések egyidejűsége. Az egyének a kontextustól függően változtathatnak és kimozdulhatnak az egyik vagy a másik irányba, ezáltal pedig a mi elvárásainkat is elmozdítják a “vagy teljes asszimiláció vagy transznacionális kapcsolatok” féle dichotómiától a kettő valamifajta kombinációja felé. A kihívás tehát abban áll, hogy el tudjuk-e magyarázni azt, ahogyan a migránsok a tengely mentén navigálnak, és ahogyan a befogadó országban való integráció és az anyaországi, illetve transznacionális kötelékek kölcsönösen erősíteni tudják egymást. Portes és társai például azt állapították meg, hogy a transznacionális vállalkozók nagy eséllyel amerikai állampolgárok, amiből azt a következtetést lehet levonni, hogy könnyebb nekik az anyaországukat is magában foglaló sikeres vállalkozást vezetniük akkor, ha az új országuknak is teljes jogú tagjaivá válnak. Ehhez hasonló az a példa is, hogy a latino közösségek ugyanazt a szervezetet használják arra, hogy az egyesült államokbeli politikai integrációjukat elősegítsék, mint amelyet a származási országukkal kapcsolatos ügyek körüli mobilizációra használnak.

Ebben a szellemben Glick Schiller, Calgar és Karagiannis³⁹ arra tett javaslatot, hogy tegyünk különbséget szimpla kapcsolatok és az olyan típusú kapcsolatok között, amelyek az egyént intézményesen egyszerre több nemzetállamhoz kapcsolják. Az egyének lehetnek olyan barátai, kollégái vagy hittársai, akikkel országhatárokon átívelően kommunikál, információkat vagy akár tárgyakat cserél, de teheti mindezt anélkül, hogy a másik állammal vagy más intézményekkel valaha is kapcsolatba kerülne. Viszont ha az egyén valamilyen egyháznak a tagja, vagy állami nyugdíjra jogosult, vagy esetleg másik államban vannak befektetései, akkor szükségszerűen kapcsolatba kerül egy sor állami és magánintézménnyel, amelyek már sokkal mélyebbre ágyazzák be a kapcsolatait. Az egyén tengelye két vagy több jogi és szabályozási rendszerhez is tartozhat, amely által nagyobb mértékű lesz a beágyazottsága a transznacionális

³⁹ Glick Schiller, Nina – Calgar, A. – Karagiannis, E.: *Simultaneous Incorporation of Migrants*. Konferenciaelőadás, Max Planck Institute of Social Anthropology, Halle, Németország, 2003. július 17.

társadalmi mezőben, és vélhetően transznacionális kapcsolatai is tartósabbak lesznek.

Módszertan

A módszertan és az elmélet között bizalmas viszony áll fenn. A migrációkutatás transznacionális keretének kialakításához egy olyan módszertanra lesz szükségünk, amely lehetővé teszi számunka, hogy meghaladjuk azokat a bináris ellentétpárokat – mint például anyaország/befogadó ország, állampolgár/nem állampolgár, migráns/nem migráns, akkultúráció/kulturális identitásérzés –, amelyek a múltban jellemezték a migrációkutatást. Ugyanakkor egy olyan keret, amely előnyben részesíti a határokon átívelő folyamatokat az integrációorientált tevékenységekkel szemben, nem biztos, hogy meg tudja ragadni az egy nemzetállamon belüli összefüggéseket a transznacionális kötődések és a társadalmi viszonyok között.

A transznacionális keret alkalmazása több módszertani váltást hoz magával. Először is a migránsok és az egy helyben maradtak hálózatainak keresztmetszetére kell koncentrálnunk mind az anyaországban, mind a befogadó országban vagy más 'diaszporikus' helyszínen. Ez a fókusz lehetővé teszi, hogy összehasonlítsuk a migránsok tapasztalatait azokéval, akiket csak közvetve érintenek a határokon átnyúlóan áramló gondolatok, tárgyak és információk. Habár a több helyszínen végzett kutatás ideálisnak tűnhet e két különböző tapasztalat tanulmányozására, a transznacionális kapcsolatok hatása igazán úgy figyelhető meg, ha egy helyszínen kérdezzük az egyéneket életük transznacionális aspektusairól és kötődéseikről.

Másodszor pedig olyan eszközökre van szükségünk, amelyek képesek megragadni a migránsok egyidejű elköteleződését és orientációját az ó- és az újhaza felé. Ezeket a dinamikákat nem lehet csak egy adott pillanatban tanulmányozni, hiszen a transznacionális migráció egy folyamat, nem pedig egy esemény. A transznacionális szokások bizonyos eseményekre vagy válságokra adott válaszként apadnak el vagy indulnak meg. Egy egyszeri pillanatfelvétel nem képes megragadni azt, hogy a migránsok milyen módokon kapcsolódnak anyaországukhoz választási időszakokban, családi

vagy vallási eseményekkor, vagy éppen környezeti katasztrófák idején. Ilyenkor ugyanis a migránsok figyelme és energiái az adott cél vagy probléma által indukáltan megváltoznak. A migránsok társadalmi gyakorlatainak longitudinális vizsgálata mutathatja meg azt, hogy válsághelyzetben vagy egyszeri lehetőségek alkalmával még azok is mobilizálódhatnak, akik – noha beágyazódtak a transznacionális társadalmi mezőbe, de soha azelőtt nem azonosultak és vettek részt transznacionális aktivitásokban. Egy ilyen kutatási stratégia segíthet leírni az átmenetet a diaszpóraidentitáshoz – például örmény, zsidó, horvát – hasonló ‘valahova tartozásból’ a transznacionális szokásokban való közvetlen részvételbe.

A transznacionális migráció tanulmányozásához használt mindegyik kutatási módszertannak megvan a maga erőssége, de úgy véljük, hogy a néprajz különösképpen alkalmas a transznacionális társadalmi mező létrejöttének és tartósságának vizsgálatára. A résztvevő megfigyelés és az etnográfiai interjú segítségével a kutató dokumentálni tudja, hogy az egyének hogyan vesztenek el vagy tartanak fent egyidejűleg különböző kulturális repertoárokat és identitásokat, hogyan lépnek interakcióba másokkal a saját lakóhelyükön és annak határain kívül, és hogyan viselkednek az értékekkel összeegyeztethető, míg időnként azoknak ellentmondó módokon. Ezekkel az eszközökkel megfigyelhetőek a transznacionális társadalmi mezőn belüli erős és gyenge (vagy indirekt) kötelékek hatásai, és tanulmányozhatóak az intézményekhez és egyéni szereplőkhöz kötődő kapcsolatok. A kérdőíves felméréshez hasonlóan a néprajzi kutatás is kezdődhet véletlenszerű mintavétellel olyan személyekről, akik migrálnak és nem szándékoznak hazatérni.

Hatalom

Ha az egyén egynél több helyhez kötődik, akkor ennek megfelelően több állam szabályozó hatalmával és hegemon kultúrájával kerül kapcsolatba. Ezek az államok gazdasági interakciókat, politikai folyamatokat, működéseket szabályoznak, és emellett megvannak a saját nemzetépítési projektjeik. Emiatt az egyének többféle jogi és politikai intézménybe vannak beágyazódva, amelyek meghatározóak a hozzáférés és a mozgástér szempontjából, de a nemi, faji és osztálystátuszt is alakítják és legitimálják. Foucault

mutatott rá, hogy a hatalommal való tapasztalat túlmutat a joggal vagy a rendőrséggel való pusztá érintkezésen.⁴⁰ A hatalom átjár minden társadalmi kapcsolatot, átítatja azokat, hiszen az állam rendkívüli módon befolyásolja azt, hogy mi az, ami legitim, ami helyénvaló, amit tenni szabad. A transznacionális társadalmi mezőben élő személyek megtapasztalják a hatalom több színterét és rétegét, amelyek formálják is az egyéneket, de az egyének vissza is tudnak ezekre hatni.

A legtöbb migráns általában a globális államközi rendszerben relatíve kis hatalommal bíró állam felől a nagyobb hatalommal rendelkező állam felé vándorol. Ezzel egy időben a migránsok a korábbinál nagyobb társadalmi hatalomra is szert tesznek azáltal, hogy különböző emberek, tulajdonok és lokalitások felett szereznek befolyást a migráció által. Ez a személyes veszteségeknek és nyereségeknek az a komplex keresztmetszete, amellyel a transznacionális társadalmi mezőben működő hatalommal kapcsolatos összes elemzésnek meg kell küzdenie. Ezen kívül az is fontos, hogy a migráció gyakran lehetőséget nyit a transznacionális migránsoknak arra, hogy akár pozitív, akár negatív értelemben hozzájáruljanak a globális gazdasági és politikai rendszer változásaihoz. Itt gondolhatunk például azokra a távolsági nacionalizmusokra, amelyek hosszú ideje hatással vannak a nemzetépítési és nemzeti átalakulási folyamatokra. Litvánia nem jött volna létre azok nélkül az Amerikában élő emigránsok nélkül, akik az ország megalakulását először megálmodták, majd hajlandóak voltak tenni is az álom valóra váltásáért.⁴¹ A korábbi iraki menekültek ma kulcsfontosságú szerepet játszanak az iraki állam újjáépítésében. Emellett a transznacionális migránsok erősíthetik, megváltoztathatják vagy keresztezhetik is az olyan globális vallási mozgalmakat, mint az iszlám fundamentalizmus, a keresztény fundamentalizmus vagy a hindu nacionalizmus.

A migránsok nem csak azt tudják potenciálisan megváltoztatni, hogy milyen egy állam helyzete a világgazdasági rendszerben, hanem hatással vannak az államok belső funkcióira is. Erősíthetik például a

⁴⁰ Foucault Michel: *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Pantheon, 1980.

⁴¹ Glazer, Nathan: *Ethnic Groups in America: From National Culture to Ideology*. In: Berger, Morroe – Abel, Theodor – Page, C. H. (eds.): *Freedom and Control in Modern Society*. New York: Van Nostrand, 1954.

privatizációs folyamatokat, mert olyan telefonszolgáltatást szeretnének, amely rendszeren működik, vagy olyan magániskolákat és kórházakat, ahol a családtagjaik rendszeres ellátást kapnak. Nyomást gyakorolhatnak az államra, hogy az konzervatív törvényeket fogadjon el, amelyek segítik a hagyományos értékek megőrzését. Transznacionális társadalmi mezőjükben tevékenykedve a migránsok motorjai lehetnek az emberi jogokért, a társadalmi igazságosságért és az imperializmussal szembeni küzdelemért folytatott mozgalmaknak.

A transznacionális migránsok hatalmi elmozdulást tudnak előidézni azáltal is, hogy a befogadó állam szerepét bizonyos területeken újradefiniálják. Több példát is találunk ilyesmire, például a kubai, izraeli és ír közösségeket, amelyek sikerrel lobbiztak a befogadó állam törvényhozóinál anyaországaik egyes ügyeinek támogatásáért. Mexikó és az Egyesült Államokban élő mexikói transznacionális migránsok közösen megváltoztatták azt, ahogyan az amerikai intézmények egy része kategorizálja és feldolgozza az egyének adatait: a mexikói állam által a legális és illegális mexikói bevándorlók részére kiadott *matricula consular* elnevezésű konzuli személyazonosító igazolvány lehetővé tette, hogy az amerikai bankok, jogosítványt kiadó hivatalok és biztosítócégek fogékonyabbak legyenek a mexikói migránsok ügyintézőire.

A transznacionális társadalmi mező alkalmazása szisztematikusabb tanulmányozást tesz lehetővé olyan társadalmi folyamatok és intézmények esetében, amelyeket a hagyományos migrációkutatás, sőt még néhány transznacionális migrációval foglalkozó tanulmány is, ez idáig elfedtek. Számos kérdésben új perspektívák jelennek meg, mint például a migráció nemi hierarchiákra és faji identitásra gyakorolt hatása, a családi dinamikák, a nemzetállamok jelentősége, az állampolgárság vagy a vallás szerepe. A következő részben ezeket a kérdésköröket egyenként tárgyaljuk.

Az osztály, a faj és a nem kölcsönös alakulása a transznacionális társadalmi mezőben

A kutatók sokáig úgy tanulmányozták az osztályt, a fajt és a nemet, mintha azok egymástól határozottan elkülönülő tapasztalati területek lennének. A feminista elmélet segítségével azonban belátható, hogy ezek a társadalmi kategóriák kölcsönösen

konstruálódnak, ezért együtt kell őket tárgyalni. Mindhárom olyan hierarchikus pozícióként értelmezzük, amelyek különböző társadalmi hatalmat rejtenek magukban. Az ezekkel a státuszokkal kapcsolatos adatok jól illusztrálják a módszertani nacionalizmus elemzési korlátait. A társadalomtudósok sokszor a nemzeti jövedelmi statisztikák alapján próbálják értékelni a migránsok szociogazdasági státuszát, és nem veszik figyelembe a vizsgált egyének egyéb státuszait. Azonban akkor, ha a társadalom nem egyenlő a politikai közösséggel, hanem különböző társadalmi kapcsolatokból épül fel, amelyek a nemzeti és transznacionális társadalmi mező egymást keresztező és egymást átfedő részeiben helyezkednek el, akkor az egyének egyidejűleg különböző nemi, faji és osztálypozíciókat foglalnak el a különböző államokban. Ha belátjuk, hogy a migráns életmód ezeknek a párhuzamos faji, osztály és nemi státuszoknak a terméke, akkor számos társadalmi folyamat sokkal érthetőbbé válik.

A transznacionális vizsgálati keret többek között segíthet magyarázatot adni a bevándorlók politikai attitűdjeire és cselekedeteire vonatkozó ellentmondásos adatokra. Bizonyos esetekben azok a bevándorló nők, akik faji szempontból megkülönböztetve érzik magukat az új hazájukban, meglehetősen konzervatívnak tűnnek a jogokért és elismertségért folytatott küzdelem szempontjából. Amerikában az alacsony jövedelmű színesbőrű bevándorlók pedig gyakran törekszenek arra, hogy megkülönböztessék magukat az afrikai amerikaiaktól, semmint hogy velük közösen harcoljanak a kisebbségi jogokért.⁴² A migránsok akár fel is erősíthetik vagy újra felfedezhetik az anyaországínál szigorúbb és tradicionálisabb nemi különbségtételeket és hierarchiákat.⁴³ Új hazájukban alacsonyabb státusú munkát is elvállalnak, eltűrik a munkahelyi diszkriminációt, és ellenállnak azoknak a politikai programoknak és munkástüntetéseknek, amelyek ezeket a hibákat próbálnák orvosolni. Ironikus módon ez a felfokozott nemi

⁴² Waters, Mary C.: *Black Identities: West Indian Immigrant Dreams and American Realities*. New York and Cambridge, MA: Russell Sage Foundation, 1999.

⁴³ Espiritu, Yen: *Asian Women and Men: Labor, Laws, and Love*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1997.; Lessinger, Joanna: *From the Ganges to the Hudson*. New York: Allyn and Bacon, 1995.; Caglar, Ayse: German Turks in Berlin: Social Exclusion and Strategies for Social Mobility. *New Community*, 1995. 21(3). 309–323

rétegződés gyakran azokban a háztartásokban jelentkezik, amelyekben a migráns nők beléptek a munkaerőpiacra, a férfiak pedig elkezdtek osztozni a gyereknevelés és háztartás terheiben, és ezáltal egalitáriánusabb módon újra lettek definiálva a nemi szerepek.

Segít ezt a látszólag konzervatív és ellentmondásos magatartást megérteni, ha figyelembe vesszük a migránsok többféle helyzetét a transznacionális társadalmi mezőben.⁴⁴ Amikor a migrációt követően az egyének bizonyos nemi jellemzőket kibontanak, akkor a transznacionális mező egy másik helyszínén megőriznek vagy létrehozhatnak egy státuszt. A nők vagy férfiak konzervatív álláspontja egy kapcsolatban a jogokért vagy a 'családi értékekért' vívott küzdelem során összefüggésben lehet a migráns anyaországbeli osztályhelyzetével. A befogadó országban fizikai munkásként, házi ápolóként vagy háztartási alkalmazottként dolgozó migránsok az anyaországukban gyakran iskolázott, saját ingatlannal rendelkező, középosztálybeli üzletemberek voltak. Azok a férfiak, akik otthon a nőnél magasabb státuszban voltak, általában jobban érdekeltek abban, hogy fenntartsák az óhazával való politikai kapcsolatot és megőrizzeik identitásukat.⁴⁵ Ezzel szemben a migráns nők a külföldön megszerzett jövedelmüket fordíthatják arra, hogy javítsanak az anyaországbeli társadalmi helyzetükön. Az iszlámhoz vagy a karizmatikus kereszténységhez hasonló transznacionális vallási rendszerek szintén lehetőséget adnak arra, hogy az egyén feljavított státuszát érvényesíthesse, valamint, hogy társadalmi tőkére és egyéb erőforrásokra tehessen szert.⁴⁶

⁴⁴ Pessar, Patricia – Mahler, Sarah J.: Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 812–843.

⁴⁵ Grasmuck – Pessar, 1991.

⁴⁶ Peterson, Anna – Vasquez, Manuel: Upwards: Never Down: The Catholic Charismatic Renewal in Transnational Perspective. In: Peterson, Anna – Williams, Philipp – Vasquez, Manuel (eds.): *Christianity, Social Change, and Globalization in the Americas*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2001.

Transznacionális családok

A globalizációval és a transznacionalizmus jelenségével foglalkozó kutatások egyik fontos fókusza a reprodukció. A reprodukció azonban határokon átívelően is történhet, és fontos, noha alulkutatott aspektusa a migrációnak. A transznacionális migrációkutatás nem csak arra ösztönöz, hogy a társadalmi folyamatoknak otthont adó területet gondoljuk újra, hanem arra is, hogy kérdőjelezzük meg a társadalmi reprodukcióval kapcsolatos gondolatainkat.

Számos tanulmány illusztrálta már azt, ahogyan a családi élet határai változnak az idő múlásával. Az Európában és Amerikában élő másod- és harmadgenerációs bevándorlók is folytatják azt a szokást, hogy a Közel-Keletre vagy Dél-Ázsiába visszatérve keresnek maguknak házas társat.⁴⁷ A transznacionális családokat vezető férfiak mellett egyre több nőt is találunk.⁴⁸ A transznacionális családi életforma magában foglalja a házas társak közötti kommunikációt és a feladatok családon belüli elosztásának újratárgyalását, valamint annak eldöntését, hogy ki migrál és ki marad otthon.⁴⁹ Az otthon maradók elképzelik a migráló társaik újradefiniált nemi szerepeit, és ez alapján máshogy kezdenek gondolkodni a sikeres házasságról és a megfelelő házas társról. Levitt például azt találta, hogy az általa vizsgált dominikai faluban a fiatal lányok már csak olyan férfhoz akartak feleségül menni, aki kivándorolt, mert az ilyen férfiakat

⁴⁷ Hooghiemstra, Erna: Migrants, Partner Selection, and Integration: Crossing Borders? *Journal of Comparative Family Studies*, 2001. 32(4). 601–628.; Lesthaeghe, Ron J.: Turks and Moroccans in Belgium: A Comparison. Seminar presented at the Center for Population and Development Studies, Harvard University, 2002.; Levitt, *Why Should I...*, 2002.

⁴⁸ Parreñas, Rhacel S.: Mothering from a Distance: Emotions, Gender, and Intergenerational Relations in Filipino Transnational Families. *Feminist Studies*, 2001. 27(2). 361–391.; Hondagneu-Sotelo, Pierette – Avila, Ernestine: “I’m Here but I’m There”: The Meaning of Latina Transnational Motherhood. In: Hondagneu-Sotelo, Pierette: *Gender and US. Immigration*. Berkeley: University of California Press, 2003.

⁴⁹ Pessar, Patricia – Mahler, Sarah J.: Gendered Geographies of Power: Analyzing Gender across Transnational Spaces. In: Pessar, Patricia – Mahler, Sarah J. (eds.): *Gendering Transnational Spaces*. Special Issue. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2001. 7(4). 441–460.

tekintették ideális partnernek és családfenntartónak.⁵⁰

A családi döntéseket a felnőttek hozzák meg, de a gyerekek állnak a családi migráció tengelyének középpontjában, mivel gyakran miattuk utazik a család oda-vissza, és miattuk tartanak fent transznacionális köteleket.⁵¹ Emiatt a felnőttekre koncentrált kutatások elhomályosítják azt, ahogyan a gyermeket nevelő családok a családi utazásokat, élettereiket és az ezeken a társadalmi mezőkön belüli tapasztalataikat alakítják. Ez különösen igaz akkor, amikor a gyerekek fiatal felnőttekké válnak. Kandel és Massey például rámutatott arra, hogy a migráció kultúrája olyan mélyen beivódott az általuk vizsgált mexikói közösségek gondolkodásába, hogy a transznacionális migráció vált számukra a normává. Különösen igaz ez a fiatal férfiakra, akik számára a migráció egyet jelent a férfivé válás átmenetének elvárt rítusával, valamint azzal, hogy gazdaságilag elérhetik azt, amit Mexikóban nem tudnának.⁵²

Az általunk bemutatott tanulmányok azt bizonyítják, hogy a transznacionálisan és generációkon átívelően megalkotott migráns háztartások számára gyakran a transznacionális életforma képezi a normát.⁵³ Kérdés, hogy erre válaszul hogyan kellene újragondolnunk a családról alkotott bevett meggyőződéseinket? Először is, ha transznacionális szemüvegen keresztül vizsgálódunk, akkor feltárul előttünk a család, mint szociogazdasági egység változó természete, valamint az, hogy a családi kötelek hogyan formálódnak újra térben és időben. Deborah Bryceson és Ulla Vuorela a 'rokonosodás' kifejezést használja annak leírására, ahogyan az egyének bizonyos családtagokkal létrehozzák, fenntartják vagy szorosabbra fűzik a köteleket.⁵⁴ A transznacionális társadalmi mezőben az egyének aktívan törekszenek a vérségi kötelek és a fiktív rokonsági

⁵⁰ Levitt, *The Transnational Villagers...*, 2001.

⁵¹ Orellana, Marjorie F. – Thorne, Barrie – Chee, Anna – Lam, W.: *Transnational Childhoods: The Participation of Children in Processes of Family Migration. Social Problems*, 2001. 48(4): 572–592.; Zhou, Min: *Parachute Kids in Southern California: The Educational Experience of Chinese Children in Transnational Families. Educational Policy*, 1998. 12(6). 682–704.

⁵² Kandel, William – Massey, Douglas S.: *The Culture of Mexican Migration: A Theoretical and Empirical Analysis. Social Forces*, 2002. 80(3). 981–1004.

⁵³ Sorenson, Nyberg – Olwig, Fog: *Work and Migration: Life and Livelihoods in a Globalizing World*. London: Routledge, 2002.

⁵⁴ Bryceson – Vuorela, 2002.

kapcsolatok megőrzésére vagy negligálására. Szükségeitől függően választják meg, hogy mely kapcsolataikat emelik ki és melyeket engedik elsikkadni. Másodsor, a szocializáció és a társadalmi reprodukció sok esetben transznacionális formában zajlik, két vagy több társadalmi és kulturális kontextusra adott válaszként. Azok a gyerekek is, akik sohasem jártak a szüleik anyaországában, olyan háztartásokban nőnek fel, ahol napi szinten jelen vannak egy másik helyről származó emberek, értékek, tárgyak és igények. Ehhez hasonlóan a nem migráló szülők gyerekei is olyan társadalmi hálózatokban és helyzetekben nőnek fel, amelyet teljesen áthatnak emberek és erőforrások – ezt nevezi Levitt a befogadóország társadalmi hazautalásainak (*social remittances*).⁵⁵ Ezen egyének számára a generációs tapasztalat nem kötődik egy konkrét területhez, hanem azokon a konkrét és elképzelt élményeken alapul, amelyeket határokon átívelően, születési és lakóhelytől függetlenül osztanak meg egymással.

Ha a migránsokat és családjukat a transznacionális társadalmi mezőben hierarchikusan kívánjuk elhelyezni, ahhoz szükséges, hogy a generáció és a másodgeneráció fogalmát újragondoljuk.⁵⁶ A transznacionális társadalmi mezőben való létezés nem tudjuk teljes mértékben megragadni, ha a generációt olyan lineáris folyamatként fogalmazzuk meg, amelyben két tapasztalat között erős határvonal húzódik, mivel ezáltal kettéválasztjuk a migránsok és a nem migránsok szocializációját és szociális hálóját, ami hibás elgondolás lenne. A lineáris megközelítés nem veszi figyelembe, hogy a generációs tapasztalatokat azok a fiatalok közösen élmények formálják, amelyekből felépül az egyén világképe és referenciakerete, amely később hatással lesz a társadalmi és politikai aktivizmusra.⁵⁷

Bár sok kutató elismeri a transznacionális kötelékek fontosságát

⁵⁵ Levitt, Peggy: *Social Remittances: A Local-Level, Migration-Driven Form of Cultural Diffusion*. *International Migration Review*, 1999. 32(4). 926–949.

⁵⁶ Glick Schiller – Fouron, 2002.

⁵⁷ Mannheim, Karl: *The Problem of Generations*. In: Paul Kecskemeti (ed.): *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford University Press, 1952.; Eckstein, Susan: *On Deconstructing and Reconstructing the Meaning of Immigrant Generations*. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 367–399.

a bevándorlók életében, sokan úgy vélik, hogy a bevándorlók gyerekeinél ezek a kötelékek már gyengülni fognak. Ezek a kutatók azt mondják, hogy Amerikában a másodgenerációs transznacionális aktivitás csak bizonyos csoportokra jellemző: azokra a csoportokra, melyek összességében, fizikailag és érzelmileg is meggyökeresedtek már az USA-ban, és nincsenek meg sem a nyelvi, sem kulturális képességeik ahhoz, hogy az ő hazájában éljenek, de nem is vágnak erre. Az ilyen egyének csak alkalmanként aktívak transznacionális szempontból, és mivel cselekedeteik a társadalmi élet egy nagyon speciális szegmensére korlátozódnak, hosszú távú hatásuk valószínűleg csak minimális lesz.⁵⁸

Az, hogy az egyén létrehoz vagy fenntart-e bármilyen jellegű transznacionális kapcsolatot, az attól függ, hogy mennyire transznacionális térben nőtt fel. Egyértelmű, hogy a legtöbb másodgenerációs migráns életében nem lesz központi fontosságú a transznacionális cselekvés, és ha mégis aktívak transznacionálisan, az ilyen ténykedések intenzitása és gyakorisága elmarad a szülei által képviselt szinttől. Azok a felmérések azonban rövidlátóak, amelyek szerint a transznacionális létforma el fogja veszíteni a jelentőségét. Ezek a jóslatok nem számolnak az időszakos és szelektív transznacionális ténykedések hatásával, pedig élete különböző szakaszaiban számos egyén részt vesz ilyesmikben.⁵⁹ Ez a megközelítés nem tesz különbséget a létezés és a valahova tartozás lehetséges módjai között, és nem ismeri fel, hogy a transznacionális cselekedetekre való vágy és képesség hol feltámad, hol lelankad a különböző életrészekben és kontextusokban. Ugyanaz a személy, aki korábban nem sok figyelmet szentelt a szülők anyaországának és kultúrájának, házasságkötés és gyerekvállalás idején aktívabbá válhat a transznacionális mezőben, hogy házastársat és olyan

⁵⁸ Rumbaut, Ruben G.: Severed or Sustained Attachments? Language, Identity, and Imagined Communities in the Post-Immigrant Generation. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 43–95.; Kasinitz et al.: 2002 Transnationalism and the Children of Immigrants in Contemporary New York. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 96–122.

⁵⁹ Levitt, *Why Should I...*, 2002.; Glick Schiller – Fouron, 2002.; Smith, 2002.

értékeket keressen magának, amelyeket átadhat a gyerekeinek.⁶⁰ Ilyenek például azok a gudzsarátik, akik visszatérnek Indiába házastársat keresni maguknak, a másodgenerációs pakisztániak, akik gyermekük születésekor kezdik az iszlámot és a pakisztáni értékeket tanulmányozni, vagy az amerikai kínaiak, akik üzleti tanulmányaik során az ázsiai bankrendszerre specializálódnak.

A nemzetállam: a transznacionális társadalmi mező politikai korlátai és meghosszabbodása

A transznacionális társadalmi mező és az egyidejűség koncepciójának alkalmazása ráirányítja a figyelmet a politikai aktivizmus és a nemzetállam változó természetére, és arra, hogy ezeket hogyan alakítja és ezek hogyan alakítják azt a transznacionális társadalmi mezőt, amelybe be vannak ágyazva. A migránsok és menekültek is fenntartják számos, határokon átívelő, mind a befogadó, mind az anyaországra irányuló politikai aktivitásukat. A transznacionális migrációról szóló korai tanulmányok azt jósolták, hogy ezek a gyakorlatok idővel gyengíteni fogják a nemzetállamot, egyes esetekben pedig annak leáldozását is eredményezhetik. Ehelyett a nemzetállam újraalkotódásának vagyunk szemtanúi: az állam új funkciókat szerez, felelősségi területeket delegál más szereplőknek, és újredefiniálja azt, hogy kik a tagjai. A jövőbeli kutatások egyik kérdése lehet, hogy egyes államok arra válaszol, hogy választópolgárai egyre transznacionálisabbak miért változnak, míg más államok nem változnak ugyanebben a helyzetben. Azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy az államok milyen korábbi funkciójukat milyen körülmények között hagyják hátra, és milyen új szerepeket vesznek magukra. Végül pedig be kell azonosítanunk azokat az újfajta intézményeket és közösségeket, amelyek az állam által hátrahagyott funkciókat töltik be.

A törvényekben, szakpolitikákban és migráns gyakorlatokban mind állami, mind helyi szinten a származási államokban találjuk a legnagyobb változásokat. Az állampolgárság kiterjesztésének újabb

⁶⁰ Espiritu, Yen L. – Tran, Thom: VietNam, Nuoc Toi (Vietnam, My Country): Vietnamese Americans and Transnationalism. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 367–399.

keletű trendjeit a periférikus származási országok sérülékeny geopolitikai pozíciója, a strukturális reformok miatt megnövekedett szegénység és a migránsok által megtapasztalt faji korlátok magyarázzák.⁶¹ Számos kormány, akár nyugat-európaiak is, tisztában vannak a máshol élő népességgel való kapcsolattartás hasznosságával: Írország, Görögország, Olaszország és Portugália mostanában nyitottak a külföldön élő közösségeik felé mind politikai, mind retorikai téren.

Az államok egy sor olyan politikát dolgoztak ki, amelyek újradefiniálják, hogy ki tartozik az adott államhoz. Némelyik állam olyan politikát folytat, amellyel az ideiglenes migránsokkal való kapcsolattartást és az ő hazatérésüket igyekszik előmozdítani. Más államok viszont olyan globális nemzetpolitikát alakítanak ki, amely a véglegesen külföldre költözött migránsokat a hazatelepülés helyett tartós kapcsolattartásra, illetve folytatólagos nemzetállami tagságra és lojalitásra ösztönzi.⁶² Nem minden származási állam egyforma: különböznek abban, hogy mennyire képesek és akarják támogatni a migránsaik transznacionalizmusát, hajlandóak-e politikai jogokat, különösen szavazati jogot adni a külföldön élő (egykori) állampolgáraiknak és azok leszármazottjainak. A migránsokra való állami válaszok lehetséges területei és típusai közötti variációkra a következő kategorizációt javasoljuk. Az államok különböznek jogi szempontból, illetve abban, hogy milyen mértékig terjesztik ki az emigránsokra a politikai jogokat; különböznek retorikájukban, illetve a nemzetfelfogás nyilvános ideológiájában; valamint szakpolitikáikban és különböző programjaikban.

A politikai jogok kiterjesztése

A jogok kiterjesztését törvény szabályozza. Néhány állam különbséget tesz kétfajta tagsági viszony, az állampolgárság és a nemzeti tagság között. Az állampolgárság meghatározza a tagok jogainak és kötelességeinek jellegét a politikai rendszeren belül, a nemzeti tagság pedig jogszerűen meghatároz egy hovatartozási kategóriát anélkül, hogy teljeskörű állampolgári jogokat biztosítana.

⁶¹ Baschet al., 1994.; Guarnizo, Luis E.: *The Economics of Transnational Living. International Migration Review*, 2003. 37(3). 666–699.; Itzigsohn, 2000.

⁶² Goldring, 2002.; Smith, 1998.

A származási államok többféle jogi megkülönböztetést alkalmaznak az állampolgárság és a nemzeti tagság kategóriájának meghatározására: 1) a kettős állampolgárság vagy a jogokhoz való kettős hozzáférés bármely formájának megtagadása – olyan országok, mint Haiti és Németország, semmilyen fajta kettős jogot nem biztosítanak;⁶³ 2) a kettős nemzeti tagság,⁶⁴ ami annyit tesz, hogy teljes állampolgárságot nem, de bizonyos jogokat biztosít a kivándorlóknak és leszármazottaiknak – Mexikó és India ezt az álláspontot képviseli azzal, hogy jogilag valamilyen módon elismeri a külföldön élő polgárait; 3) a kettős állampolgárság, amellyel a kivándorlók és leszármazottaik minden jogot megkapnak, amikor visszatérnek a óhazába, még akkor is, ha más ország útlevelével is rendelkeznek – olyan különböző országok folytatják ezt a politikát, mint Franciaország, Írország, Görögország, a Dominikai Köztársaság, Brazília, Olaszország és Portugália; és 4) a kettős állampolgárság, amellyel akkor is teljeskörűen járnak a jogok, amikor az adott személy külföldön él – például a külföldön élő kolumbiaiak szavazati joggal bírnak a hazai parlamenti választásokon.⁶⁵

A kettős állampolgárság vagy nemzeti tagság különböző formákban való kiterjesztése azt jelenti, hogy még azok is, akik nem aktívak a transznacionális politikában, vagy akár nem is transznacionális társadalmi mezőben élnek, hozzáférhetnek ezekhez

⁶³ Noha igaz az is, hogy Németország engedélyezi a kettős állampolgárságot az Aussiedler-ek (a kitelepülők), a zsidók és az olyan személyek számára, akiknek az országa tiltja az állampolgárságról való lemondást. Haiti pedig az állampolgársági törvény módosítása nélkül is a haiti nép részének tekinti a diaszpórát.

⁶⁴ Az eredetiben 'dual nationality' szerepel. Az angolban a 'nationality' nem a magyar 'nemzetiségnek', hanem inkább az 'állampolgárságnak' feleltethető meg, vagyis feltételez valamilyen jogi kapcsolatot az egyén és az állam között. A 'kettős nemzeti tagságként' fordított fogalom közel áll az olyan kvázi állampolgársági kategóriákhoz, mint pl. a magyarigazolvány. (a ford. megj.)

⁶⁵ Gyorsan növekszik azoknak az országoknak a száma, amelyek valamilyen fajta kettős hovatartozást lehetővé tesznek. 2000-ben csak Latin-Amerikában tíz ország engedélyezte a kettős állampolgárságot vagy a kettős nemzeti tagságot valamilyen formában, míg 1991 előtt csak négy ország rendelkezett ilyen szabályozással (Jones-Correa, Michael: *Under Two Flags: Dual Nationality in Latin America and Its Consequences for the United States. International Migration Review*, 2001. 35(4). 34-67.). Más országok szelektíven, konkrét partnerekkel ismerik el a kettős hovatartozást.

a tagságokhoz, ha igénylik őket. Identitás stratégiaként, befektetési stratégiaként vagy akár kilépési stratégiaként a többes tagság több lehetséges pozícióval ruházta fel az egyént az állammal szemben.

A nemzet ideológiája

Az olyan államok, mint Kína, Írország, Portugália vagy Haiti, olyan nemzeti önképet alkalmaznak, amely a világ különböző részein élő nemzettagokat a szülőföldjükhez kapcsoló vérségi kötelékeken nyugszik.⁶⁶ Ezek az országok úgy definiálták újra az államiságukat, hogy az azokat is magában foglalja, akik azon kívül élnek. Ezt Haiti példájához hasonlóan lehet anélkül is kivitelezni, hogy kettős állampolgárságot vagy kettős nemzeti tagságot biztosítanak a külföldön élőknek – már csak emiatt is célszerű megkülönböztetni a jogi kapcsolatokat a távolsági nacionalizmus ideológiáitól. Anderson eredeti koncepciójára építve Glick Schiller és Fouron⁶⁷ a távolsági nacionalizmust a valahova tartozásra vonatkozó fogalmak sorozataként határozzák meg, amelyek a különböző földrajzi helyeken élő embereket összekapcsolják, és motiválják vagy igazolják az óhazával és annak kormányával kapcsolatos cselekedeteket. A nacionalizmus más változataihoz hasonlóan a nemzetet képviselő állam által irányított területi haza fogalma továbbra is releváns marad, de az államhatárok már nem úgy tételeződnek, mint a nemzetben való tagság határai. A területi hazán belül tartózkodó állampolgárok a kivándorlókat és leszármazottaikat a nemzet részének tekintik, függetlenül attól, hogy azok jogi értelemben milyen állampolgársággal rendelkeznek.

A nemzet ilyen ideológiái az idő múlásával, a nemzetépítés különböző időszakában módosulnak.⁶⁸ Globálisan nézve a tudomány az I. világháború előtt a rasszon alapuló nemzet fogalmát karolta fel. A 20. század közepén, amikor a vér és a faji retorika diszkreditálódott, és a nemzetállamok lakossága alatt csak azokat értették, akik a nemzetállami területeken éltek, az államok általában nem fogalmazták meg az emigránsaikkal kapcsolatban igényeket. Az olyan diktátorok, mint Salazar Portugáliában vagy Duvalier

⁶⁶ Glick Schiller, megjelenés alatt

⁶⁷ Glick Schiller – Fouron, *Georges Woke Up...*, 2001.

⁶⁸ Glick Schiller, megjelenés alatt

Haitiban, elítélték a külföldre távozókat, akik gyakran szervezkedtek a rezsimmel szemben. Az 1970-es évektől kezdve, és a globalizáció jelenlegi időszakát is beleértve, a vérségi kötelékkel kapcsolatos nyelvezet ismét előtérbe került, és számos állam alkalmazza. Malajzia a származást használja arra, hogy megkülönböztesse az őshonos, teljes körű állampolgársággal rendelkező malajziai lakosságot a többi népeiségtől, például a kínai és az indiai származásúaktól.⁶⁹ Portugália igényt tart a kivándorló népességére, és ennek érdekében biztosítja számukra a kettős állampolgárságot, továbbá megszervezi a külföldön élő portugálok tanácsait. Portugália az Európai Unióhoz való csatlakozásának előmozdításakor azzal érvelt, hogy így biztosítaná a különleges hozzáférést az olyan országokhoz, mit Brazília, és a különleges kapcsolatot az afrikai luzitán népekkel.⁷⁰

Az állam változó funkciói

Az államok a transznacionális migrációra válaszul bizonyos feladatokat felvállalnak, míg másokat elhagynak. Levitt és de la Dehesa a transznacionális migrációval és az állam újradefiniálásával foglalkozó tanulmányukban megállapították, hogy a latin-amerikai kormányok több különböző programot és politikát hoztak létre az emigránsok számára.⁷¹ Megújították a miniszteri és konzuli szolgálatokat, hogy jobban tudjanak reagálni a kivándorló igényekre. Olyan befektetési politikákat hoztak létre, amelyek célja a gazdasági hazautalások ösztönzése és becsatornázása. Biztosították a kettős állampolgárságot vagy a nemzeti tagságot, a külföldi szavazati jogot, illetve a közhivatalhoz való jogot. A hagyományos konzuli szolgálaton túlmutatóan kiterjesztették a külföldön élő állampolgárok védelmét és a nekik nyújtott szolgáltatásokat. Végül

⁶⁹ Ong, Aihwa: *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, NC: Duke University Press, 1999.; Bunnell, Tim: *Repositioning Malaysia: High-tech Networks and the Multicultural Rescripting of National Identity*. *Political Geography*, 2002. 21. 105–124.

⁷⁰ Feldman-Bianco, Bela: *Brazilians in Portugal, Portuguese in Brazil: Constructions of Sameness and Difference*. *Colonial Continuities: The Portuguese Experience*. Special Issue *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2002. 8(4).

⁷¹ Levitt – de la Dehesa, 2003.

szimbolikus politikákat valósítottak meg, amelyek célja megerősíteni a kivándorlók nemzet tagság-érzetét.

A származás szerinti államok különböző okokból alkalmazzák ezeket a politikákat. Egyrészt, a hazautalások összege sok, kevésbé fejlett országban messze meghaladja a hivatalos fejlesztési támogatásra kapott összegeket és a külföldi portfólió-befektetéseket.⁷² Az Amerikai Egyesült Államok Fejlesztési Bankja (IDB) szerint „2002-ben a latin-amerikai hazautalások összege 32 milliárd dollár volt, ami 2001-hez képest 18%-os növekedést jelent, és globálisan a fejlődő országokra becsült 103 milliárd dollárnyi hazautalások 32% -a.”⁷³ De a származási országok gazdasági motivációi a migránsokkal való szoros kapcsolattartásban túlmutatnak a hazautalásokon. A bevándorlók üzletelnek a saját szülőhazájukkal, és nagy, a turizmusból származó bevételt termelnek. Az olyan sokszínű országokból, mint India, Izrael, Kína, Brazília, Tajvan, Mexikó és Pakisztán, származó sikeres vállalkozók nemcsak pénzt, hanem vállalkozói és technológiai energiákat és készségeket is tudnak nyújtani óhazájuknak, és így az agyelszívás agyáramlássá vagy agyvisszaszívássá fordulhat át.⁷⁴ Végül, az államok gyakran körüludvarolják a hűségesebb kivándorlókat, mert úgy tekintenek rájuk, mint potenciális politikai erőre a fogadó országban, amely elősegítheti az állam gazdasági és külpolitikai érdekeit.⁷⁵ Néhány állam akár még a befogadó állambeli politikai integrációt is hajlandó népszerűsíteni, hogy a kivándorlók jobb helyzetben legyenek az anyaország nevében való fellépéshez.

Az államok nem az egyedüli politikai szereplők, amelyek transznacionális szinten határozzák meg politikai közösségüket, vagy határokon átnyúló tevékenységeket folytatnak. Politikai pártok

⁷² Naim, Moises: The New Diaspora: New Links between Emigreees and Their Home Countries Can Become a Powerful Force for Economic Development. *Foreign Policy*, 2002. 131. 96–99.

⁷³ University of California, Davis: Latin America, Remittances, *Migration News*, 2003. 10(2), <http://migration.ucdavis.edu/mn/moreentireissue.php?idate=200304&number=>

⁷⁴ Saxenian, Anna Lee: *Local and Global Networks of Immigrant Professionals in Silicon Valley*. Public Policy Institute of California, 2002.

⁷⁵ Mahler, Sarah J.: Constructing International Relations: The Role of Transnational Migrants and Other Non-State Actors. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2000. 7. 197–232.; Levitt, *The Transnational Villagers...*, 2001.

működhetnek külföldön, különösen, ha a kivándorlók jelentős számban telepedtek le, és elegendő kapcsolattal rendelkeznek ahhoz, hogy befolyásolják a hazai választásokat. A mexikói, dominikai és haiti politikusok rendszeresen kampányolnak az Egyesült Államokban. A három legnagyobb dominikai politikai párt mindegyikének van egy USA-beli szervezete, amely a keleti part mentén próbálja megszerezni a dominikaiak támogatását. Törökország esetében a dominánsan vallási és nacionalista programmal rendelkező pártok, mint a nacionalista Milli Hareket Partisi vagy a vallásos Saadet Partisi, gyakran küldenek vezetőket Észak-Európába, hogy szerezzenek politikai támogatást az ott élő törököktől.⁷⁶

A nagy országok régiói, mint például Brazília vagy India, a központi kormánytól függetlenül is elkezdhetnek transznacionális szereplőkként működni. Ez különösen igaz olyan helyzetekben, amikor a kivándorlók többsége néhány régióból vagy tartományból emigrál. Az állam alatti politikák különböznek a nemzeti kormányok transznacionális tevékenységétől, mivel a regionális kormányok nem ellenőrzik a bevándorlást és az állampolgárságot, továbbá transznacionális tevékenységüket az extraterritoriális regionális vagy helyi kötődés előmozdítása, nem pedig a nemzetépítés ösztönzi.⁷⁷ Brazíliában például Governador Valadares önkormányzata és Minas Gerais állami kormánya olyan befektetési alapokat és üzleti promóciós programokat hozott létre, amelyek a kivándoroltak lokális kötődéseire építenek, az összegyűjtött pénzt pedig önkormányzati fejlesztésre irányuló projektek támogatására használták fel. Hasonló módon Indiában Gujarat állam kormánya számos kezdeményezéssel ösztönöz hosszú távú gazdasági projekteket, többek között adókedvezményekkel és a potenciális befektetők bürokratikus támogatásával. Ezek a projektek elkülönülnek a kormányzat vagy a politikai pártok olyan erőfeszítéseitől, amelyekkel a külföldön élő indiaiakat (NRI, Non-Resident Indians) igyekeznek megszólítani.⁷⁸

Még a városokhoz hasonló kicsi egységek is meghatározhatják magukat transznacionálisan, és részt vehetnek a fejlődést célzó

⁷⁶ Ostergaard-Nielsen, 2003.

⁷⁷ Bauböck, Rainer: Towards a Political Economy of Migrant Transnationalism. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 700–723.

⁷⁸ Levitt, *Why Should I...*, 2002.

projekteken. Az ilyen esetekben az aktorok általában olyan külföldön élő emigránsok, akik szülővárosukhoz kötődő egyesületeket szerveznek. Például ma már mexikói, salvadori és dominikai szülővárosi egyesületek számos olyan közösségi fejlesztési projektet finanszíroznak és valósítanak meg, amelyek korábban az állam hatáskörébe tartoztak.⁷⁹ Ezt a szerepet a neoliberalizmus egy olyan korszakában öltik magukra, amelyben az államok egyre inkább elhanyagolják azokat a feladatokat, amelyeket a kapitalista magon kívüli országok egyébként is csak ritkán tudtak teljesíteni.

A származási országokat a kivándorlókat érintő jogi szabályozás, retorika és közpolitikák alapján több tág kategóriába soroljuk.

Néhány állam transznacionális nemzetállamává vált: a kivándorlókat olyan nemzettagokként kezelik, akik hosszú távon tartózkodnak az országtól távol. A konzuli tisztviselők és más kormányzati képviselők továbbra is részben felelősek a kivándorlók védelméért és képviseletéért. Ezek az államok kettős állampolgárságot vagy kettős nemzeti tagságot is biztosítanak a kivándorlóknak. Ezek gyakran olyan államok vagy államon belüli régiók, amelyek annyira függenek a haza utalásuktól, hogy a transznacionális migránsok (anyagi és egyéb) hozzájárulásai és aktivitása már a nemzeti politika szerves részévé vált.⁸⁰ Ebbe a kategóriába tartoznak az olyan országok, mint El Salvador, Mexikó, Portugália, a Dominikai Köztársaság és Brazília.

Gyakoribbnak számítanak a stratégiaileg szelektáló államok, amelyek ösztönzik a távolsági gazdasági és politikai nacionalizmus néhány formáját, de szelektíven és saját szempontjaik szerint irányítani kívánják azt, hogy a migránsok mit tehetnek és mit nem. Csakúgy, mint a transznacionális nemzetállamok, ezek az államok is felismerik a migránsok hatalmas politikai és gazdasági befolyását, amitől sok esetben függenek is. Egyrészt biztosítani akarják, hogy a vélhetően haza már soha nem térő emigránsok továbbra is kapcsolatban maradjanak az anyaországgal, másrésztől viszont a kivándorlók anyaországi kötelekeit valamilyen szinten ellenőrizni is kívánják annak érdekében, hogy a migránsok érdekei ne kerüljenek konfliktusba az állam érdekeivel. Az ilyen államok részleges és

⁷⁹ Goldring, 2002.; Landolt, 2001.

⁸⁰ Guarnizo et al., 2003.

változó adókedvezményeket és szolgáltatásokat nyújtanak a kivándoroltaknak, ösztönzik a nemzeti tagság külföldön való megtartását, de soha nem adnak effektív jogokkal járó állampolgárságot vagy nemzeti tagságot, illetve szavazati jogot sem. Ezek az államok próbálnak egyensúlyozni aközött, hogy a külföldön megőrzendő nemzeti tagságot megfelelő mértékben erősítsék az emigránsokban, de ne ajánljanak nekik túl sokat, hiszen azzal a ki nem vándorolt állampolgárokat megsértenék. India, Barbados, Írország, a Fülöp-szigetek, Haiti és Törökország különböző időszakokban mind megpróbálkoztak azzal, hogy anélkül szerezzék meg a külföldön élő lakosság támogatását, hogy a belpolitikában való teljes körű részvételt biztosították volna az emigránsoknak.

Ezek a megoldások semmiképpen sem tekinthetőek állandónak. A diaszpóra kettős állampolgársággal kapcsolatos agitációja a Fülöp-szigeteki kormányt 2003-ban olyan törvény elfogadására sarkallta, amely lehetővé tette a kettős állampolgárságot, valamint visszaadta a filippínó állampolgárságot azoknak az embereknek, akik korábban más országok állampolgárává válásával elvesztették azt. A szenátus elnöke az állampolgárság megőrzéséről szóló törvény aláírásakor megjegyezte: „Ezzel megerősítettük a régi mondatát: «Aki egyszer filippínó volt, mindig az marad. »»⁸¹ Ugyanebben az évben India lehetővé tette az indiai állampolgárság felvételét bizonyos országokban – például az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában – élő emigráns indiaiaknak és leszármazottaiknak egészen a negyedik generációig.⁸²

Az államok harmadik típusát az érdektelen és lemondó országok alkotják, amelyek úgy tekintenek emigránsaikra, mint akik már nem tartoznak az anyaországhoz. Az ilyen államok a migránsok bármilyen nyitását ősi otthonuk felé gyanúsnak tartják, mert az anyaországukat elhagyó áruulökként tekintenek rájuk. Ez a hozzáállás gyakoribb volt a globalizációt megelőző időszakban, de még ma is előfordul, hogy az államok – főleg, ha hangos és erőteljes politikai ellenállással szembesülnek külföldön – megpróbálják diszkreditálni

⁸¹ Javellana-Santos, J.: Citizenship Retention Act signed into Law. *Philippine News Online*. 2003.

http://www.philippinenews.com/news/viewarticle.html?article_idt70769de28b7244b86a587d6490538b

⁸² Khanna, R.: Indian Parliament Approves Dual Citizenship. 2004. <http://www.immigration.com/newsletter1/dualpio.htm>.

az emigránsok befolyását. Erre különösen érdekes példa Kuba és az Amerikában élő kubaiak viszonya, mivel az ország gazdasági életében kiemelten fontos szerepe van az emigránsok hazautalásainak.⁸³ A hidegháborút követően pedig Szlovákia viselkedett meglehetősen távolságtartóan a külföldön élő szlovákokkal, és nem biztosított számukra képviselőt az új politikai rendszerben.⁸⁴

Nemzeti tagság és állampolgárság

Ha a migrációt meg akarjuk érteni a transznacionális társadalmi mező perspektívájából, akkor felül kell vizsgálnunk a nemzetállami tagság jelentését is.⁸⁵ Az államok egyrészt jogi úton, állampolgársági és egyéb törvényekkel nemzeti tagságot biztosítanak az emigránsaiknak, de emellett az egyének jogi státuszuktól függetlenül is követeléseket fogalmaznak meg az államokkal szemben, amelynek eredményeként állampolgársággal nem rendelkező személyek is szubsztanciális vagy 'társadalmi' állampolgárokként viselkedhetnek, hiszen olyan jogokkal vagy privilégiumokkal kívánnak élni, amik elviekben csak az állampolgároknak járnak.⁸⁶ Erre példa, amikor állampolgársággal nem rendelkező bevándorlók a befogadó ország hadseregében szolgálnak (és akár az életüket is adják), utcai demonstrációkon vesznek részt valamilyen közpolitika ellen tiltakozva, vagy hozzáférnek a fogadó állam szociális programjaihoz és szolgáltatásaihoz. A transznacionális társadalmi mező által összekapcsolódó egyének pedig olyan országokkal szemben fogalmaznak meg követeléseket, illetve vesznek részt akciókban, ahol még nem is éltek, de akár az ilyen országok tagjaként is

⁸³ Cervantes-Rodriguez, M.: *Exile, Identities, and Cuba's Nation-building Project a Century Later*. 2003. Kiadatlan tanulmány; Eckstein – Barberia, 2002.

⁸⁴ Skrbiš, Zlatko: *Long Distance Nationalism: Diasporas, Homelands and Identities*. Aldershot, England: Ashgate, 1999.

⁸⁵ Yuval-Davis, Nira: *Gender and Nation*. London and Thousand Oaks: Sage Publications, 1997.; Delgado, Richard – Stefancic, Jean: *Critical Race Theory: The Cutting Edge*. Second Edition. Philadelphia: Temple University Press, 2003.

⁸⁶ Flores, William V. – Benmayor, Rina: *Latino Cultural Citizenship: Claiming Identity, Space, and Rights*. Tempe, AZ: Bilingual Review Press, 2000.

definiálhatják magukat. Az a szubsztanciális állampolgárság, amelyet a transznacionális társadalmi mezőben ‘használnak’, nem egyenlő azzal, amit a posztnemzeti állampolgárságot propagáló kutatók állítanak.⁸⁷ Ezek a tudósok a nemzetállami aspektust félretéve csak a globális jogrendszer keretében vizsgálják, hogy a nem a szülőföldjükön élő egyéneknek milyen védelem és politikai képviselő jár. A menekült, illetve vallási vagy etnikai kisebbséghez tartozó egyének a transznacionális társadalmi mezőben valóban plurális jogrendszerrel számolhatnak a jogaikért vívott küzdelem folyamán, ugyanakkor ne felejtjük el, hogy a nemzetközi jog végrehajtása továbbra is erősen függ az egyes államoktól.⁸⁸

A transznacionális társadalmi mezőben élő személyek sokszor csak egy bizonyos esemény vagy válság hatására állnak elő követelésekkel (és kezdenek szubsztanciális állampolgárokként viselkedni) egy adott állammal szemben. Ilyen esetekben részt vesznek lobbiakezelésekben, tüntetéseken, információs kampányokban annak érdekében, hogy nyomást gyakoroljanak a származási vagy a befogadó államra, vagy bármely más államra, amelyhez valamilyen módon kapcsolódnak. Ha csak a jogokra és formális tagságra koncentrálunk, akkor látóterünkben kikerül számos olyan ember, akik annak ellenére viselkednek egy társadalom tagjaiként, hogy formálisan nem tartoznak hozzá, és ezáltal hatnak az államra és az állam is hat rájuk. Glick Schiller és Fouron a ‘transznacionális állampolgár’ fogalmat javasolják annak leírására, amikor valaki attól függetlenül a fogadó vagy a származási ország társadalmi állampolgáraként viselkedik, hogy formálisan azoknak állampolgára-e vagy sem.⁸⁹

A kormányzás lényegét legalább két módon állítja kihívás elé az,

⁸⁷ Soysal, Yasemin N.: *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1994.

⁸⁸ Foblets, M. C.: *Muslims, a New Transnational Minority in Europe? Cultural Pluralism, Fundamental Liberties and Inconsistencies in the Law*. Konferenciaelőadás, Mobile People, Mobile Law: Expanding Legal Relations in a Contracting World. Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle, Németország. 2002. november 7-9.; Woodman, G. R.: *Customary Laws of Ethnic Minorities in the U.K.* Konferenciaelőadás, Mobile People, Mobile Law: Expanding Legal Relations in a Contracting World. Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle, Németország. 2002. november 7-9.

⁸⁹ Glick Schiller – Fouron, *Georges Woke Up...*, 2001.

ha valaki két államszervezetben is részleges tagsággal rendelkezik. Először is, a kettős kötődés magát a kormányzás fogalmát kérdőjelezi meg, hiszen nem egyértelmű, hogy végső soron melyik állam felelős a transznacionális migráns életének egyes aspektusaiért. Hol kapjanak egészségügyi ellátást, hol fizessenek adót, és melyik hadseregben szolgáljanak azok, akik nem egy ország határán belül élnek? A migránsok védelme és képviselése melyik ország elsődleges felelőssége? Mi történik akkor, ha a migránst halálra ítélik a fogadó államban, de a halálbüntetés tiltott a származási országában?

Ezen kívül fontos az is, hogy a transznacionális állampolgárok nem egymástól elszigetelten szereznek tapasztalatot a kormányzásról és a politikai szocializációról. A transznacionális társadalmi mezőben élő egyének többféle állampolgári jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatos elképzeléssel és többféle történelmi és politikai gyakorlattal szembesülnek. Ennek eredményeképpen szélesebb körű jogokkal és felelősségi körökkel lépnek be a politika területére, mint azok, akik csak egy államon belül élnek. A bevándorlók nemzetközi jogrendszerrel kapcsolatos közvetlen tapasztalatai segíthetik őket abban, hogy újraértelmezzék az államhoz fűződő viszonyukat.⁹⁰ A migránsok magukkal visznek a kormányzással kapcsolatos elgondolásokat, amelyek aztán hatással lesznek a fogadó állam politikáira. Ugyanakkor a fogadó állammal kapcsolatos tapasztalatok átforgalmazzák a migránsok elképzeléseit és gyakorlatait, és ezeket a 'társadalmi hazautalásokat' megosztják a saját hazájukban élő vagy máshol letelepedett ismerőseikkel. Ebből következően változó, hogy milyen politikai kultúra alakul ki, és milyen követelések fogalmazódnak meg az államokkal kapcsolatban. A haiti bevándorlók például nyomást gyakoroltak az Egyesült Államokra abból a célból, hogy Amerika egy olyan haiti kormányt követeljen, amely nagyobb felelősséggel viseltetik a saját népe

⁹⁰ Pessar, Patricia: Women's Political Consciousness and Empowerment in Local, National, and Transnational Contexts: Guatemalan Refugees and Returnees. In: Pessar, Patricia – Mahler, Sarah J. (eds.): *Gendering Transnational Spaces*. Special Issue. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2001. 7(4). 461–500.; Levitt, Peggy – Wagner, Sarah: *Refugee Rights and Wrongs: Global Cultural Diffusion among the Congolese in South Africa*. Working Paper #23, Inter-University Committee on International Migration, Rosemarie Rogers Working Paper Series, 2003.

íránt.⁹¹ A fogadó állambeli demokratikus integráció közös tapasztalatai olyan transznacionális tevékenységeket indukálhatnak a migránsok körében, amelyek az anyaországi politika nagyobb transzparenciájához vezethetnek.⁹²

Vallás: a létezés és a valahova tartozás terei államon belül és kívül

Míg a legtöbb kutató elismeri a migránsok transznacionális gazdasági, politikai és szociokulturális tevékenységeinek jelentőségét, csak a közelmúltban kezdtek felfigyelni a transznacionális migráció és a vallás közötti kapcsolatra. A tanulmány többi részével ellentétben, ahol az eddigi kutatási eredmények következményeire összpontosítottunk, ebben a fejezetben az a célunk, hogy összefoglaljuk a vallással foglalkozó, újonnan megjelenő irodalmat, és további kutatásokra vonatkozó útmutatásokat fogalmazzunk meg.

A vallás mint ideológia vagy mint gyakorlatok összessége nem esik egybe a nemzetállamok határaival. Részben épp ez a be nem illeszthetősége magyarázhatja, hogy a társadalomtudósok eddig nagyrészt figyelmen kívül hagyták a vallást. A szociológiaelmélet különböző lineáris formái a társadalom evolúcióját a vallástól a racionalitás felé rajzolták meg. A bevándorláselmélettel foglalkozó szakemberek a beilleszkedési folyamat részeként arra számítottak, hogy a bevándorlók az új országukban vallási intézményeket hoznak létre, amelyek pár generáció után elveszítik vonzerejüket.

A határokon átnyúló vallási kapcsolatok nem mindegyike köthető a migrációhoz, azonban a migráló csoportok akár vallási diaszpórákként is definiálhatják magukat ahelyett, hogy egy nemzetállami identitáshoz ragaszkodnának, illetve vallási tereket használhatnak arra, hogy kifejezzék két politikai rendszerhez való tartozásukat. Ha a társadalmat egymást keresztező, államhatárokon belül és azokon átnyúlóan létező transznacionális társadalmi mezőkként definiáljuk, akkor erőteljes eszköz áll rendelkezésünkre a vallási területek feltérképezéséhez és kutatásához. A vallási

⁹¹ Glick Schiller – Fouron, *Georges Woke Up...*, 2001.

⁹² Shain, Yossi: *Marketing the American Creed Abroad*. New York: Oxford University Press, 1999.

kötelékek között két nagyobb csoportot különíthetünk el: az egyik az egyéneket az anyaállamukkal összekötő vallási kapcsolatok, a másik pedig az olyan vallási kötelékek, amelyek nem államokon alapuló transznacionális kapcsolathálókat hoznak létre, mint például a karizmatikus kereszténység. Meglehetősen kiterjedt munka mutatja be a keresztény, hindu és muszlim hittételek és intézmények nemzeti határokat átlépő és különböző népeket összekapcsoló útját.⁹³ A globális vallási intézmények formálják a migránsok transznacionális tapasztalatait, miközben a bevándorlók a globális vallásokat egyszerre gyengítik és újjáépítik azáltal, hogy helyben meghonosítják azokat. A bevándorlók intézményei olyan helyek, ahol a társadalmi szerveződés világszerte elterjedt modelljei és az egyének helyi reakciói összehangolódnak, és a vallási meggyőzések és gyakorlatok új keverékeit hozzák létre. A transznacionális migráció és a vallás tanulmányozása tehát egyfajta empirikus ablakot nyit a létezés és a valahova tartozás olyan módozataira, amelyeket nem lehet egyetlen nemzetállammal átfogni.⁹⁴ Ugyanakkor ezek a gyakorlatok és meggyőzések mobilizálhatók a transznacionális migráns lakosság konkrét állami projektjei esetén, jó példa erre a hindu nacionalista politika támogatása az Amerikában teljesen integrálódott indiai migránsok részéről.

A transznacionális migránsok vallásgyakorlásával kapcsolatos kutatások számos általános témát és kérdést érintenek. Némelyik kutatás a transznacionális migráció által létrehozott vallási intézményi kapcsolatok típusaival foglalkozik,⁹⁵ más munkák arra

⁹³ Beyer, Peter: Introduction. In Beyer, Peter (ed.): *Religion in the Process of Globalization*. Würzburg, Germany: Ergon Verlag, 2001. I-XLIV.; Robertson, R.: The Globalization Paradigm: Thinking Globally. In: Bromley, D. G. (ed.): *New Developments in Theory and Research: Religion and the Social Order* Volume I. Greenwich, CT: JAI Press. 1991. 204-224.; Vertovec, Steven – Peach, Ceri: *Islam in Europe: The Politics of Religion and Community*. London: Macmillan Press, Ltd. 1997.

⁹⁴ Levitt, Peggy: 'You Know, Abraham Really Was the First Immigrant': Religion and Transnational Migration. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 847–873.

⁹⁵ Ebaugh – Chafetz, 2002; Yang, Fenggang: Chinese Christian Transnationalism: Diverse Networks of a Houston Church. In: Ebaugh, Helen Rose – Chafetz, J.: *Religion across Borders: Transnational Religious Networks*. Walnut Creek, CA: Altamira Press, 2002. 175–204.; Levitt, Peggy: Redefining the Boundaries of

keresik a választ, hogy a vallás hogyan erősíti vagy gátolja a transznacionalitást,⁹⁶ ismét mások pedig a vallás és a politika közötti kapcsolatot vizsgálják, illetve azt, hogy ez hogyan változik akkor, ha az aktorok transznacionálisan kezdenek viselkedni. Az ilyen vizsgálatok a két vagy több államhoz, illetve határokon átvélő vallási közösséghez való tartozás módjaira vonatkoznak, és felteszik azt a kérdést is, hogy az Isten vagy istenek hatalmához való hozzáférés vajon az államok hatalmától való védelem megszerzésének egy módja-e.⁹⁷ Azok a migránsok, akiktől megtagadták az állampolgárságot és akik nem részesei a mainstream gazdasági intézményeknek, gyakran az alternatív identitások létrehozásának helyszíneiként tekintenek a vallási közösségeikre.⁹⁸ A transznacionális migránsok gyakran használják a vallást olyan alternatív földrajzi helyek létrehozására, amelyek eshetnek a nemzeti határokon belül, túlmutathatnak rajtuk, de azok mellett is létezhetnek, vagy olyan új tereket hozhatnak létre, amelyek egyesek számára nagyobb jelentést hordoznak és erősebb lojalitást eredményeznek, mint a politikailag meghatározott terek.⁹⁹ Ezáltal kiterjesztik spirituális gyakorlataik határait, és átírják azokat arra a tényleges fizikai tájra, ahol letelepednek.¹⁰⁰ A nemzeti védőszentjeik

Belonging: The Institutional Character of Transnational Religious Life. *Sociology of Religion*, 2004. 35(1). 174–196.

⁹⁶ Wellmeier, Nancy J.: Santa Eulalia's People in Exile: Maya Religion, Culture, and Identity in Los Angeles. In: Warner, R. Stephen – Wittner, Judith G. (eds.): *Gatherings in Diaspora: Religious Communities and the New Immigration*. Philadelphia: Temple University Press, 1998. 97–123.; Menjivar, Cecilia: Religious Institutions and Transnationalism: A Case Study of Catholic and Evangelical Salvadoran Immigrants. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 1999. 12(4). 589–611.; Peterson – Vasquez, 2001.; Kastoryano, Riva: Settlement, Transnational Communities, and Citizenship. *International Social Science Journal*, 2000. 165. 307–312.

⁹⁷ Peterson – Vasquez, 2001.; Menjivar, Cecilia: Living in Two Worlds? Guatemalan-Origin Children in the United States and Emerging Transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2002. 28(3). 531–552.

⁹⁸ Guest, Kenneth J.: Transnational Religious Networks among New York's Fuzhou Immigrants. In: Ebaugh, Helen Rose – Chafetz, J.: *Religion across Borders: Transnational Religious Networks*. Walnut Creek, CA: Altamira Press, 2002. 149–165.

⁹⁹ Levitt, 'You Know...', 2003.

¹⁰⁰ McAlister, Elizabeth: *Rara! Vadou, Power, and Performance in Haiti and its Diaspora*. Los Angeles and Berkeley: University of California Press, 2002.

számára emelt szentélyekkel és az ott végzett rituálékkal a Miamiiban élő kubai menekültek létrehozták azt, amit Tweed időn és helyen túlmutató (transztemporális és transzlokális) térnek hív.¹⁰¹ Az ezekben a szentélyekben elvégzett rituálék lehetővé teszik a migránsok számára, hogy helyreállítsák a múltat, amikor még Kubában éltek, és elképzeljék a jövőt, amikor visszatérnek oda.

A diskurzus bővítése

Nyilvánvaló, hogy a migráció csak egyike azoknak a társadalmi folyamatoknak, amelyek túllépnek a nemzeti határokon. Számos társadalmi mozgalom, vállalkozás, média, episztemikus közösség és a kormányzás különböző formái is határokon átívelően léteznek. A transznacionális társadalmi mezőben élő személyek egyszerre több transznacionális folyamatban is részt vehetnek. Az ezekre a folyamatokra válaszként létrejövő transznacionális identitások és intézmények viszont még nem eléggé jól ismertek. Annak ellenére, hogy egyre több kutatás tárgyát képezik, ezek a kutatások leginkább úgy kezelik a transznacionális gazdasági, politikai és társadalmi folyamatokat, mintha nem kapcsolódnának egymáshoz. Ahhoz, hogy megértsük, hogy ezek a fejlemények hogyan határozzák meg a társadalmi élet határait, meg kell vizsgálnunk, hogy a különböző területeken a transznacionális gyakorlatok és folyamatok hogyan kapcsolódnak egymáshoz és hogyan hatják át egymást.

Migrációkutatók elindíthatják ezt a diskurzust azzal, hogy szisztematikusan megvizsgálják a különböző transznacionális tevékenységek és közösségek formáit és következményeit, elemzik, hogy hogyan viszonyulnak egymáshoz, és feltárják, hogy hogyan határozzák meg és definiálják újra világunkat.¹⁰² Hogyan hasonlíthatóak össze a migránsok határokon átnyúló tevékenységei azokkal a tevékenységekkel, amelyeket az őslakosok jogainak támogatói vagy a vallási csoportok tagjai végeznek? Mennyiben hasonlóak a transznacionális társadalmi mozgalmakban, illetve a transznacionális szakmai csoportokban és a termelési hálózatokban

¹⁰¹ Tweed, Thomas A.: *Our Lady of Exile*. New York: Oxford University Press. University of California. University of California, Davis, 1999.

¹⁰² Khagram, Sanjeev – Levitt, Peggy: *Conceptualizing Transnational Studies*. Hauser Center Working Paper No. 24. Harvard University, 2004.

lezajló szervezeti stratégiák, kulturális tárgyalások és a gondolatok diffúziója? Milyen módon egészítik ki vagy ássák alá egymást ezek a különböző típusú transznacionális tagságok? Milyen jogokat és felelőségeket társítanak a szereplők és intézmények a transznacionális kötődésekhez?

E folyamatok megértéséhez új módszertani és fogalmi eszközökre van szükség. Mivel a társadalomtudományok a 19. és 20. században jöttek létre a modern nemzetállamok létrehozásának részeként, ezért az olyan fogalmaink, mint a ‘kormány’, ‘szervezet’ és ‘állampolgárság’, a nacionalizmushoz kötődő olyan feltételezéseket hordoznak magukban, amelyek hátrányosan befolyásolják a transznacionális folyamatok átlátását és megértését. Fogalmi kategóriáink implicit módon adottnak veszik, hogy a nemzetállam a társadalmi szerveződés természetes, alapértelmezett kategóriája. A társadalomtudomány általában annyit tesz, hogy a nemzetállamok példáján összehasonlítja a vállalatokat, a bevándorlókat és az intézményeket, ahelyett, hogy a vállalatokat és a piacokat a befektetés, a termelés, az elosztás és a csere transznacionális területeinek részeként vizsgálná. Az egyének egyidejűleg több nemzetállamban is aktívak lehetnek, és a nemzetállam nem határolja le a releváns társadalmi kapcsolatok határait. Új elemzői perspektívára van tehát szükségünk, amely meg tudja világítani a határokon átívelő számtalan társadalmi folyamatot. Ugyanakkor új fogalmi kategóriákra is szükségünk van, amelyek látni engedik ezeket a kialakuló társadalmi formákat, és nem akadályozzák meg, hogy újraértelmezzük a társadalmi élet határait.

Fordította: Kovács Eszter

Felhasznált irodalom

Abelman, Nancy: *Mobilizing Korean Family Ties: Cultural Conversations across the Border*. Working Paper, Transnational Communities Programme, WPTC-0-11. 2002.

Ballard, Roger: *The South Asian Presence in Britain and Its Transnational Connections*. Konferenciaelőadás, International Workshop on Transnational Research, sponsored by the Social Science Research Council and the Economic and Social Research Council (U.K.), Oxford University, 2000

Basch, Linda – Glick Schiller, Nina – Szanton Blanc, Christina (eds.) *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Langhorne, PA: Gordon and Breac, 1994.

Bauböck, Rainer: Towards a Political Economy of Migrant Transnationalism. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 700–723.

Beck, Ulrich: The Cosmopolitan Perspective: Sociology in the Second Age of Modernity. *British Journal of Sociology*, 2000. 5(1). 79–107.

Beyer, Peter: Introduction. In: Beyer, Peter (ed.): *Religion in the Process of Globalization*. Würzburg, Germany: Ergon Verlag, 2001. I–XLIV.

Bryceson, Deborah – Vuorela, Ulla: *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford and New York: Berg, 2002.

Bunnell, Tim: Repositioning Malaysia: High-tech Networks and the Multicultural Rescripting of National Identity. *Political Geography*, 2002. 21. 105–124.

- Caglar, Ayse: German Turks in Berlin: Social Exclusion and Strategies for Social Mobility. *New Community*, 1995. 21(3). 309–323
- Castles, Stephen: *New Migrations, Ethnicity, and Nationalism in Southeast and East Asia*. Konferenciaelőadás, Transnational Communities Programme Seminar Series, Oxford University, 1998. június 12.
- Cervantes-Rodriguez, M.: *Exile, Identities, and Cuba's Nation-building Project a Century Later*. 2003. Kiadatlan tanulmány
- Chamberlin, M.: Language, Identity and Caribbean Families: Transnational Perspectives. Konferenciaelőadás, Conference Caribbean Migration in Metropolitan Countries: Identity, Citizenship and Models of Integration, Maison de Sciences de l'Homme, Párizs, 2002.
- Delgado, Richard – Stefancic, Jean: *Critical Race Theory: The Cutting Edge*. Second Edition. Philadelphia: Temple University Press, 2003.
- Duany, Jorge: Nation on the move: the construction of cultural identities in Puerto Rico and the diaspora. *American Ethnologist*, 2000. 27(1). 5–30.
- Ebaugh, Helen Rose – Chafetz, J.: *Religion across Borders: Transnational Religious Networks*. Walnut Creek, CA: Altamira Press, 2002.
- Eckstein, Susan: On Deconstructing and Reconstructing the Meaning of Immigrant Generations. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C. (eds.): *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 367–399.

Eckstein, Susan – Barberia, Lorena: Grounding Immigrant Generations in History: Cuban Americans and Their Transnational Ties. *International Migration Review*, 2002. 36(3). 799–838.

Espiritu, Yen: *Asian Women and Men: Labor, Laws, and Love*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1997.

Espiritu, Yen L. – Tran, Thom: VietNam, Nuoc Toi (Vietnam, My Country): Vietnamese Americans and Transnationalism. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C. (eds.): *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 367–399.

Faist, Thomas: *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. New York: Oxford University Press, 2000.

Faist, Thomas: Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture. *Ethnic and Racial Studies*, 2000. 23(2). 189–222.

Feldman-Bianco, Bela: Brazilians in Portugal, Portuguese in Brazil: Constructions of Sameness and Difference. *Colonial Continuities: The Portuguese Experience*. Special Issue *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2002. 8(4).

Fitzgerald, David: Beyond 'Transnationalism': Mexican Hometown Politics at an American Labor Union. *Ethnic and Racial Studies*, 2003. 27(2). 228–247.

Flores, William V. – Benmayor, Rina: *Latino Cultural Citizenship: Claiming Identity, Space, and Rights*. Tempe, AZ: Bilingual Review Press, 2000.

Foblets, M. C.: *Muslims, a New Transnational Minority in Europe? Cultural Pluralism, Fundamental Liberties and Inconsistencies in the Law*. Konferenciaelőadás, Mobile People, Mobile Law: Expanding Legal Relations in a Contracting World. Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle, Németország. 2002. november 7–9.

Foner, Nancy: *From Ellis Island to JFK: New York's Two Great Waves of Immigration*. New Haven: Yale University Press, 2000.

Foucault: *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. New York: Pantheon, 1980.

Glazer, Nathan: Ethnic Groups in America: From National Culture to Ideology. In: Berger, Morroe – Abel, Theodor – Page, C. H. (eds.): *Freedom and Control in Modern Society*. New York: Van Nostrand, 1954.

Glick Schiller, Nina: Transborder Citizenship: Legal Pluralism within a Transnational Social Field. In: Bender Beckman, F. – Bender Beckman, K. (eds.): *Mobile People, Mobile Law: Expanding Legal Relations in a Contracting World*. London: Ashgate (megjelenés alatt).

Glick Schiller, Nina: Long Distance Nationalism. In: Ember, M. – Ember, C. R. – Skoggard, I.: *Encyclopedia of Diasporas: Immigrant and Refugee Cultures Around the World*. Vol. 10. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers. (megjelenés alatt).

Glick Schiller, Nina: Blood and Belonging: Long-Distance Nationalism and the World Beyond. In: McKinnon, S. – Silverman, S. (eds.): *Complexities: Beyond Nature and Nurture*. Chicago: University of Chicago Press. (megjelenés alatt)

Glick Schiller, Nina: Transnational Theory and Beyond. In: Nugent, David – Vincent, Joan (eds.): *A Companion to the Anthropology of Politics*. Malden, MA: Blackwell, 2004.

Glick Schiller, Nina: Transmigrants and Nation-States: Something Old and Something New in the U.S. Immigrant Experience. In: Hirshman, Charles – Kasinitz, Philip – DeWind, Josh: *The Handbook of International Migration*. New York: The Russell Sage Foundation, 2003.

Glick Schiller, Nina – Basch, Linda – Szanton Blanc, Christina: From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropology Quarterly*, 1995. 68(1). 48–63.

Glick Schiller, Nina – Calgar, A. – Karagiannis, E.: *Simultaneous Incorporation of Migrants*. Konferenciaelőadás, Max Planck Institute of Social Anthropology, Halle, Németország, 2003. július 17.

Glick Schiller, Nina – Fouron, Georges Eugene: The Generation of Identity: Redefining the Second Generation within a Transnational Social Field. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publications, 2002.

Glick Schiller, Nina – Fouron, Georges Eugene: *Georges Woke Up Laughing: Long Distance Nationalism and the Search for Home*. Durham, NC: Duke University Press, 2001.

Glick Schiller, Nina – Fouron, Georges Eugene: I am Not a Problem without a Solution: Poverty, Transnational Migration, and Struggle. In: Goode, Judith – Maskovsky, Jeff (eds.): *New Poverty Studies: The Ethnography of Politics, Policy and Impoverished People in the US*. New York: New York University Press, 2001.

Glick Schiller, Nina – Fouron, Georges Eugene: Terrains of Blood and Nation: Haitian Transnational Social Fields. *Ethnic and Racial Studies*, 1999. 22(2). 340–366.

Gold, Steven J.: *The Israeli Diaspora*. Seattle: University of Washington Press, 2002.

- Goldring, Luin: The Mexican State and Transmigrant Organizations: Negotiating the Boundaries of Membership and Participation. *Latin American Research Review*, 2002. 37(3). 55–99.
- Gomez, Edmund – Benton, Gregor: *Transnationalism and the Essentializing of Capitalism: Chinese Enterprise, the State, and Identity in Britain, Australia, and Southeast Asia*. Konferencia előadás, Transnational Communities Final Conference, Keeble College, Oxford, 2002. július 2.
- Grasmuck, Sherri – Pessar, Patricia R.: *Between Two Islands: Dominican International Migration*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- Guarnizo, Luis E.: The Economics of Transnational Living. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 666–699.
- Guarnizo, Luis E.: The Emergence of a Transnational Social Formation and the Mirage of Return Migration among Dominican Transmigrants. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 1997. 4(2). 281–322.
- Guarnizo, Eduardo – Portes, Alejandro – Haller, William J.: Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporary Migrants. *American Journal of Sociology*, 2003. 108(6). 121–148.
- Guest, Kenneth J.: Transnational Religious Networks among New York's Fuzhou Immigrants. In: Ebaugh, Helen Rose – Chafetz, J. (eds.): *Religion across Borders: Transnational Religious Networks*. Walnut Creek, CA: Altamira Press, 2002. 149–165.
- Harvey, David: *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Conditions of Cultural Change*. Oxford: Oxford University Press, 1989.

Held, David – McGrew, Anthony – Goldblatt, David – Perraton, Jonathan: *Global Transformations*. Cambridge: Polity, 1999.

Hondagneu-Sotelo, Pierette – Avila, Ernestine: 'I'm Here but I'm There': The Meaning of Latina Transnational Motherhood. In: Hondagneu-Sotelo, Pierette: *Gender and US. Immigration*. Berkeley: University of California Press, 2003.

Hooghiemstra, Erna: Migrants, Partner Selection, and Integration: Crossing Borders? *Journal of Comparative Family Studies*, 2001. 32(4). 601–628.

Itzigsohn, Jose: Immigration and the Boundaries of Citizenship: The Institutions of Immigrants' Political Transnationalism. *International Migration Review*, 2000. 34(4). 1126–1155.

Itzigsohn, Jose – Dore Cabral, Carlos – Hernandez Medina, Esther – Vazquez, Obed: Mapping Dominican Transnationalism: Narrow and Broad Transnational Practices. *Ethnic and Racial Studies*, 1999. 22(2). 217–237.

Itzigsohn, José – Saucedo, Silvia G.: Immigrant Incorporation and Sociocultural Transnationalism. *International Migration Review*, 2002. 36(3). 766–799.

Javellana-Santos, J.: Citizenship Retention Act signed into Law. *Philippine News Online*. 2003. http://www.philippinenews.com/news/viewarticle.html?article_idt70769de28b7244b86a587d6490538b

Jenkins, Richard: *Pierre Bourdieu*. London: Routledge. 1992.

Jones-Correa, Michael: Under Two Flags: Dual Nationality in Latin America and Its Consequences for the United States. *International Migration Review*, 2001. 35(4). 34–67.

Kandel, William – Massey, Douglas S.: The Culture of Mexican Migration: A Theoretical and Empirical Analysis. *Social Forces*, 2002. 80(3). 981–1004.

- Kasinitz, Philip et al.: Transnationalism and the Children of Immigrants in Contemporary New York. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C. (eds.): *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 96–122.
- Kastoryano, Riva: Settlement, Transnational Communities, and Citizenship. *International Social Science Journal*, 2000. 165. 307–312.
- Khagram, Sanjeev – Levitt, Peggy: *Conceptualizing Transnational Studies*. Hauser Center Working Paper No. 24. Harvard University, 2004.
- Khanna, R.: Indian Parliament Approves Dual Citizenship. 2004. <http://www.immigration.com/newsletter1/dualpio.htm>.
- Kivisto, Peter: Theorizing Transnational Immigration: A Critical Review of Current Efforts. *Ethnic and Racial Studies*, 2001. 24(4). 549–578.
- Koopmans, Ruud – Statham, Paul: *How National Citizenship Shapes Transnationalism: A Comparative Analysis of Migrant Claims-making in Germany, Great Britain, and the Netherlands*. Working Paper, Transnational Communities Programme, WPTC-01-10. 2001.
- Kyle, David: *Transnational Peasants*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001.
- Laguerre, Michel: *Diasporic Citizenship*. New York: St. Martin's Press, 1998.
- Landolt, Patricia: Salvadoran Economic Transnationalism: Embedded Strategies for Household Maintenance, Immigrant Incorporation, and Entrepreneurial Expansion. *Global Networks*, 2001. 1. 217–242.

- Lesthaeghe, Ron J.: Turks and Moroccans in Belgium: A Comparison. Seminar presented at the Center for Population and Development Studies, Harvard University, 2002.
- Lessinger, Joanna: *From the Ganges to the Hudson*. New York: Allyn and Bacon, 1995.
- Levitt, Peggy: Redefining the Boundaries of Belonging: The Institutional Character of Transnational Religious Life. *Sociology of Religion*, 2004. 35(1). 174–196.
- Levitt, Peggy: 'You Know, Abraham Really Was the First Immigrant': Religion and Transnational Migration. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 847–873.
- Levitt, Peggy: Keeping Feet in Both Worlds: Transnational Practices and Immigrant Incorporation. In: Joppke, Christian – Morawska, Eva (eds.): *Integrating Immigrants in Liberal Nation-States: From Post-Nationals to Transnational*. London: Macmillan-Palgrave, 2003.
- Levitt, Peggy: *Why Should I Retire to Florida When I Can Go to Lahore? Defining and Explaining Variations in Transnational Migration*. Konferenciaelőadás, Emerging Architectures of Transnational Governance Conference, Harvard University, 2002. december.
- Levitt, Peggy: *The Transnational Villagers*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2001.
- Levitt, Peggy: Transnational Migration: Taking Stock and Future Directions. *Global Networks*, 2001. 1(3). 195–216.
- Levitt, Peggy: Social Remittances: A Local-Level, Migration-Driven Form of Cultural Diffusion. *International Migration Review*, 1999. 32(4). 926–949.

- Levitt, Peggy – de la Dehesa, Rafael: Transnational migration and the redefinition of the state: Variations and explanations. *Ethnic and Racial Studies*, 2003. 26(4). 587–611.
- Levitt, Peggy – Wagner, Sarah: *Refugee Rights and Wrongs: Global Cultural Diffusion among the Congolese in South Africa*. Working Paper #23, Inter-University Committee on International Migration, Rosemarie Rogers Working Paper Series, 2003.
- Levitt, Peggy – Waters, Mary C.: *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002.
- Mahler, Sarah J.: Constructing International Relations: The Role of Transnational Migrants and Other Non-State Actors. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2000. 7. 197–232.
- Mahler, Sarah J.: Theoretical and Empirical Contributions toward a Research Agenda for Transnationalism. In: Smith, Michael P. – Guarnizo, Luis E. (eds.): *Transnationalism from below*. Comparative Urban and Community Research, Volume 6., New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1998.
- Mannheim, Karl: The Problem of Generations. In: Paul Kecskemeti (ed.): *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford University Press, 1952.
- Martins, Herminio: Time and Theory in Sociology. In: Rex, John (ed.): *Approaches to Sociology: An Introduction to the Major Trends in Sociology*. London and Boston: Routledge and Kegan Paul, 1974. 246–294.
- McAlister, Elizabeth: *Rara! Vadou, Power, and Performance in Haiti and its Diaspora*. Los Angeles and Berkeley: University of California Press, 2002.

- Menjívar, Cecilia: Religious Institutions and Transnationalism: A Case Study of Catholic and Evangelical Salvadoran Immigrants. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 1999. 12(4). 589–611.
- Menjívar, Cecilia: Living in Two Worlds? Guatemalan-Origin Children in the United States and Emerging Transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2002. 28(3). 531–552.
- Morawska, Eva: Disciplinary Agendas and Analytic Strategies of Research on Immigration and Transnationalism: Challenges of Interdisciplinary Knowledge. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 611–640.
- Morawska, Eva: Immigrant Transnationalism and Assimilation: A Variety of Combinations and the Analytic Strategy It Suggest. In: Joppke, Christian – Morawska, Eva (eds.): *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan. 2003. 133–176.
- Morawska, Eva: Structuring Migration: The Case of Polish Income-Seeking Travelers to the West. *Theory and Society*, 2001. 3. 47–80.
- Morgan, Glenn: *Transnational Communities and Business Systems*. WPTC-99-14, 1999.
- Naim, Moises: The New Diaspora: New Links between Emigres and Their Home Countries Can Become a Powerful Force for Economic Development. *Foreign Policy*, 2002. 131. 96–99.
- Sorenson, Nyberg – Olwig, Fog: *Work and Migration: Life and Livelihoods in a Globalizing World*. London: Routledge, 2002.
- Ong, Aihwa: *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, NC: Duke University Press, 1999.

- Orellana, Marjorie F. – Thorne, Barrie – Chee, Anna – Lam, W.: Transnational Childhoods: The Participation of Children in Processes of Family Migration. *Social Problems*, 2001. 48(4). 572–592.
- Ostergaard-Nielsen, Eva: The Politics of Migrants' Transnational Political Practices. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 760–786.
- Parreñas, Rhacel S.: Mothering from a Distance: Emotions, Gender, and Intergenerational Relations in Filipino Transnational Families. *Feminist Studies*, 2001. 27(2). 361–391.
- Pessar, Patricia: Women's Political Consciousness and Empowerment in Local, National, and Transnational Contexts: Guatemalan Refugees and Returnees. In: Pessar, Patricia – Mahler, Sarah J. (eds.): *Gendering Transnational Spaces*. Special Issue. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2001. 7(4). 461–500.
- Pessar, Patricia – Mahler, Sarah J.: Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 812–843.
- Pessar, Patricia – Mahler, Sarah J.: Gendered Geographies of Power: Analyzing Gender across Transnational Spaces. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2001. 7(4). 441–460.
- Peterson, Anna – Vasquez, Manuel: Upwards: Never Down: The Catholic Charismatic Renewal in Transnational Perspective. In: Peterson, Anna – Williams, Philipp – Vasquez, Manuel (eds.): *Christianity, Social Change, and Globalization in the Americas*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2001.
- Portes, Alejandro: Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 874–892.
- Portes, Alejandro – Guarnizo, Luis E. – Landolt, Patricia: Introduction: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field.

Ethnic and Racial Studies, 1999. 22. 463–478.

Portes, Alejandro – Haller, William J. – Guarnizo, Eduardo: Transnational Entrepreneurs: The Emergence and Determinants of an Alternative Form of Immigrant Economic Adaptation. *American Sociological Review*, 2002. (67). 278–298.

Riccio, Bruno: *Disaggregating the Transnational Community. Senegalese Migrants on the Coast of Emilia-Romagna*. Working Paper, WPTC-01-11, 2001.

Robertson, R.: The Globalization Paradigm: Thinking Globally. In: Bromley, D. G. (ed.): *New Developments in Theory and Research: Religion and the Social Order* Volume I. Greenwich, CT: JAI Press. 1991. 204–224.

Rouse, Roger: Making Sense of Settlement: Class Transformation, Cultural Struggle, and Transnationalism among Mexican Migrants in the United States. In: Glick Schiller, Nina – Basch, Linda – Szanton Blanc (eds.): *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class Ethnicity and Nationalism Reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences, 1992.

Rumbaut, Ruben G.: Severed or Sustained Attachments? Language, Identity, and Imagined Communities in the Post-Immigrant Generation. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C. (eds.): *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 43–95.

Sassen, Saskia: *Global Cities*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992.

Saxenian, AnnaLee: *Local and Global Networks of Immigrant Professionals in Silicon Valley*. Public Policy Institute of California, 2002.

- Schiffauer, Werner: Islamism in the Diaspora: The Fascination of Political Islam among Second Generation German Turks. *Working Paper, Transnational Communities Programme*, WPTC 99-06, 1999.
- Shain, Yossi: *Marketing the American Creed Abroad*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Sklair, Leslie: Transnational Practices and the Analysis of the Global System. Konferenciaelőadás, *Transnational Communities Programme Seminar Series*, 1998.
- Skrbiš, Zlatko: Long Distance Nationalism: Diasporas, Homelands and Identities. Aldershot, England: Ashgate, 1999.
- Smith, Anthony D.: Nationalism and Social Theory. *British Journal of Sociology*, 1983. 34(1). 19–38.
- Smith, Michael P. – Guarnizo, Luis E. (eds.): *Transnationalism from below*. Comparative Urban and Community Research, Volume 6., New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1998.
- Smith, Robert C.: Diasporic Memberships in Historical Perspective: Comparative Insights from the Mexican, Italian and Polish Cases. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 724–759.
- Smith, Robert C: Life Course, Generation and Social Location as Factors Shaping Second-Generation Transnational Life. In: Levitt, Peggy – Waters, Mary C. (eds.): *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Publication. 2002. 145–168.
- Smith, Robert C.: Transnational Localities: Community, Technology, and the Politics of Membership with the Context of Mexico-U.S. Migration. In: Smith, Michael P. – Guarnizo, Luis E. (eds.): *Transnationalism from below*. Comparative Urban and Community Research, Volume 6., New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1998.

- Soysal, Yasemin N.: *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1994.
- Tweed, Thomas A.: *Our Lady of Exile*. New York: Oxford University Press. University of California. University of California, Davis, 1999.
- University of California, Davis: Latin America, Remittances, *Migration News*, 2003. 10(2), <http://migration.ucdavis.edu/mn/moreentireissue.php?idate=200304&number=>
- Urry, John: *The Global Media and Cosmopolitanism*. Konferenciaelőadás, Transnational America Conference, Bavarian American Academy, München, 2000. június. Kiadta: Lancaster University.
- Van der Veer, Peter: *Transnational Religion*. Working Paper, Transnational Communities Programme, WPTC-01-082001, 2001.
- Vertovec, Steven: Migration and Other Modes of Transnationalism: Towards Conceptual Cross-Fertilization. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 641–665.
- Vertovec, Steven – Peach, Ceri: *Islam in Europe: The Politics of Religion and Community*. London: Macmillan Press, Ltd. 1997.
- Waters, Mary C.: *Black Identities: West Indian Immigrant Dreams and American Realities*. New York and Cambridge, MA: Russell Sage Foundation, 1999.
- Weber, Devra: Historical Perspectives on Mexican Transnationalism: With Notes from Angumacutiro. *Social Justice*, 1999. 26(3). 1043–1578.
- Wellmeier, Nancy J.: Santa Eulalia's People in Exile: Maya Religion,

- Culture, and Identity in Los Angeles. In: Warner, R. Stephen – Wittner, Judith G. (eds.): *Gatherings in Diaspora: Religious Communities and the New Immigration*. Philadelphia: Temple University Press, 1998. 97–123.
- Wimmer, Andreas – Glick Schiller, Nina: Methodological Nationalism, the Social Sciences and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review*, 2003. 37(3). 576–610.
- Woodman, G. R.: *Customary Laws of Ethnic Minorities in the U.K.* Konferenciaelőadás, Mobile People, Mobile Law: Expanding Legal Relations in a Contracting World. Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle, Németország. 2002. november 7-9.
- Yang, Fenggang: Chinese Christian Transnationalism: Diverse Networks of a Houston Church. In: Ebaugh, Helen Rose – Chafetz, J.: *Religion across Borders: Transnational Religious Networks*. Walnut Creek, CA: Altamira Press, 2002. 175–204.
- Yuval-Davis, Nira: *Gender and Nation*. London and Thousand Oaks: Sage Publications, 1997.
- Zhou, Min: Parachute Kids in Southern California: The Educational Experience of Chinese Children in Transnational Families. *Educational Policy*, 1998. 12(6). 682–704.